

Slovenská reč — jazykovedný časopis pre školu a prax. Vychodí mesačne okrem hlavných prázdnin. — Vydáva Štátne nakladateľstvo v Bratislave: starostlivosťou Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. — Rediguje: Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. — Zodpovedný zástupca: Dr. Štefan Peciar. — Predplatné na XVI. ročník Kčs 85.—; jednotlivé čísla po Kčs 8.50. — *Účet Štátnej banky československej č. S 813.* — Príspevky a recenzné výťažky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu „Slovenská reč“ v Bratislave, Štúrova 7. — Rukopisy sa nevracajú. — Tlačí Neografia, n. p., Turčiansky Sv. Martin.

OBSAH

<i>Štefan Peciar</i> : Úvodom	1
<i>J. V. Stalin</i> : O marxizme v jazykovede	6

Podnety a diskusie

<i>Jozef Ružička</i> : Skúsenosti z prijímacích rozhovorov na škole III. stupňa	22
<i>Ladislav Dvonč</i> : O skloňovacích vzoroch podstat. mien	24

Posudky

<i>Ján Horecký</i> : Dr. Ing. Viliam Figuš, Betón	29
---	----

Drobnosti

<i>E. J.</i> : Kádre	30
<i>-r.</i> : Podchod	31
<i>L. D.</i> : Označovanie ročníkov časopisov	31
<i>L. D.</i> : Skloňovanie substantíva <i>revue</i>	32
<i>L. Dvonč</i> : Skloňovanie slov <i>nónius</i> , <i>rádus</i> ap.	32

SLOVENSKÁ REČ

JAZYKOVEDNÝ MESAČNÍK PRE ŠKOLU A PRAX

Rediguje

redakčný sbor pracovníkov Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení v spolupráci so Štátnym pedagogickým ústavom

ŠTEFAN PECIAR (hlav. a zodpovedný redaktor), **JÁN HORECKÝ**, **EUGEN JÓNA**,
EUGEN PAULINY, **JOZEF RUŽIČKA**, **JOZEF ŠTOLC**, **ANDREJ SELECKÝ**

ROČNÍK XVI (1950—51)

VYDÁVA ŠTÁTNE NAKLADATELSTVO V BRATISLAVE

OBSAH

<i>Barchudarov S. G.</i> : Základy vyučovania ruštiny	129—133
<i>Dvonč Ladislav.</i> : Nominatív pl. vzoru „chlap“	77—80
<i>Dvonč L. a Peciar Š.</i> : Príspevok k otázke písania veľkých písmen	108—110
<i>Horák Gejza</i> : Metodické poznámky k vyučovaniu slovenčiny	142—146, 287—290
Vložené vety v Timraviných poviedkach	239—244
<i>Horecký Ján</i> : Tvorenie slov	44—54
<i>Jóna Eugen</i> : Prehľad slovenskej a českej lexikografie	270—284
Prehľad slovných druhov v slovenčine	100—107
Stalinove štúdie o jazykovede a kultúra jazyka	161—165
Význam slov	207—213
<i>Marsinová Marta</i> : Kapitoly zo štylistiky	236—239
(Viď aj <i>Paulíny E.</i> a <i>Marsinová M.</i>)	
<i>Paulíny Eugen</i> : Druhy prejavov	133—142
Gramatickí činitelia a vetný takt pri slovoslede	197—207
K slovosledu súvetia	228—235
Slovosled a aktuálne vetné členenie	171—179
Z jazykovednej terminológie	146—149
<i>Paulíny E. a Marsinová M.</i> : Kapitoly zo štylistiky	165—171
<i>Peciar Štefan</i> : Hlavné zásady transkripcie z cyriliky do latinky	291—292
Jazyk a kultúra	65—69
K otázke historizmu v jazykovede	193—197
O demokratizácii pravopisu	257—269
O základnom slovnom fonde	225—228
Treba	55—57
Úvodom	1—5
(Viď aj <i>Dvonč. L.</i> a <i>Peciar Š.</i>)	
<i>Ružička Jozef</i> : Prevzaté slová v slovenčine	69—77
Z jazykovednej terminológie	80—82, 111—113, 180—181, 213—215
<i>Stalin J. V.</i> : O marxizme v jazykovede	6—21
K niektorým otázkam jazykovedy	33—37
Odpoveď súdruhom	37—43
<i>Štolc Jozef</i> : O ľudovosti v spisovnom jazyku	97—100
<i>Uhlár Vlado</i> : Zanikanie menných tvarov privlastňovacích príd. mien v spisovnej slovenčine	284—287

PODNETY A DISKUSIE

<i>Branko Pavol</i> : Podchod	153—154
<i>Dvonč Ladislav</i> : O skloňovacích vzoroch podstat. mien	24—28
Skloňovanie neživotných maskulín na -l a otázka mäkkého l' v spisovnej slovenčine	114—118
Substantíva typu „gazdiná“	85—86
<i>Đurovič Ľubomír</i> : Dobre	293—297
<i>Horák Gejza</i> : Znechať sa — znechávať sa niečoho	149—151
<i>Horecký Ján</i> : Ložisko — ložište	248—249
Plniace pero	118—121
<i>Pauliny Eugen</i> : Driemajúci či driemúci	57—58
Poznámky o slovesnom vide	83—85
<i>Peciar Štefan</i> : Ako vydávame spisy P. Jilemnického	182—188
Gorkij, Tolstoj, Polevoj	58—60
O skloňovaní cudzích slov	297—299
<i>Petríkovič Ján</i> : Skúsenosti s absolventmi strednej školy pri jazykovom vyučovaní	217—219
<i>Ružička Jozef</i> : Čap — čapík — čipok	249—250
Skúsenosti z prijímacích rozhovorov na škole III. stupňa	22—24
<i>Štolc Jozef</i> : O používaní podstatných mien dejového významu	152—153
<i>Uhlár Vlado</i> : Príspevok k otázke písania veľkých písmen	245—247
Z pedagogických diskusií o jazykovom vyučovaní v SSSR	215—217

POSUDKY, REFERÁTY, ZPRÁVY

Bednár Alfonz—Štěpánek Miroslav: <i>Strom</i> . Ján Horecký	89—90
Bernáth P.—Pridavok M.—Rumpel M.: <i>Slovenčina</i> . G. Horák	60—62
Beseda Viliam Ing.: <i>Výroba viskóзовého hodváhu</i> . Ján Horecký	189—190
Blanár Vincent: <i>Bibliografia jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939—1947</i> . Štefan Peciar	87—88
Blanár Vincent: <i>Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku</i> . J. Ružička	250—251
Figuš Viliam Ing. Dr.: <i>Betón</i> . Ján Horecký	29—30
Horecký J.: <i>Z činnosti Jazykovedného ústavu SAVU</i> (viď Peciar Š. a Horecký J.)	
Jilemnický Peter: <i>Zuniaci krok</i> . epy	188—189
Jóna Eugen Dr.: <i>Spisovná slovenčina pre každého</i> . Ján Horecký	251—252
Kalinčiak Ján: <i>Reštaurácia</i> . Eugen Pauliny	299—301
Kořínek J. M. univ. prof. Dr.: <i>Od indoeuropského prajazyka k praslovančine</i> . Štefan Peciar	88—89
Kukučín Martin: <i>Život</i> . M. Marsinová	219—222
Letz Belo: <i>Gramatika slovenského jazyka</i> . Jozef Ružička	124—126
(Peciar) Š.: <i>Nový jazykovedný časopis</i>	308
Peciar Š. a Horecký J.: <i>Z činnosti Jazykovedného ústavu SAVU</i>	305—307
Prus Boleslav: <i>Bábka</i> . F. Buffa	301—305
<i>Slovenčina II</i> . G. Horák	121—124
<i>Sovietska diskusia o otázkach jazykovedy</i>	6
Stanislav Ján univ. prof. Dr.: <i>Zo života slov a našich predkov</i> . Jošt	252—253

<i>Stručná mluvnice česká pro střední školu. E. Jóna</i>	157—159
<i>Ulrych Ján: Základy marxistickej ekonomie. Ján Horecký</i>	90—91
<i>Za marxistickú jazykovedu. Ján Horecký</i>	155—157

DROBNOSTI

Agresor 63 — Ako by, akoby, ak by 222 — Akonáhle 127 — Ambulančný — ambulančný 254 — Ani 191 — Blato — bahno — kal — múľ 254 — DAV, DAV-u — Dav, Davu 310 — Diskusia 159 — Genitív množ. čísla od páska 160 — Chuťový syr 93 — Inštruktáž 311 — Jav — zjav 255 — Kádre 30 — Krokodil — krokodíl 96 — Krumple 63 — Kubánski kozáci 94 — Liečivý a liečebný 224 — Metropola, -y 192 — Označovanie ročníkov časopisov 31 — Písanie adries 95 — Prozreteľnosť 256 — Podchod 31 — Remíza 93 — Samopal 309 — Sklizeň — sklúden — žatva 94 — Skloňovanie slov nónius, rádius ap. 32 — Skloňovanie substantíva revue 32 — Skrinka 128 — Slobodumilovný, či slobodumilovný 93 — Stavar — stavár 96 — Šedý a šedivý 126 — Tak je to! 191 — Tamtiež 311 — Ťchylka 308 — Užívanie a zneužívanie značkových slov 253 — V prevodzovniach 192 — Vázba slovesa oboznamovať 233 — Významný a významový 93 — Záležitost' 92 — Zavarovačka, či zaváračka 95.

Anketa	224, 256, 312
Opravy	312

Indexy k XVI. ročníku Slovenskej reči

Sostavila M. Marsinová

SKRATKY K INDEXOM:

ak. — akuzatív	nem. — nemecký	skl. — skloňovanie; sklonný
al. — alebo	neživ. — neživotný	sloven. — slovenčina, slo-
čes. — český	nom. — nominatív	venský
češ. — čeština	odb. — odborný výraz, ter-	spis. — spisovný, spisovne
franc. — francúzsky	mín	spr. — správne
hovor. — hovorové slovo	pl. — plurál	str. r. — stredný rod
lat. — latinský	podst. m. — podstatné meno	subst. — substantívum
lok. — lokál	poľ. — poľský	tal. — taliansky
ľud. — ľudové slovo	pôv. — pôvodný	v. — vid'
muž. r. — mužský rod	príd. m. — prídavné meno	z. zámeno
n. — nasledujúci	privl. — privlastňovací	zám. osob. — zámeno osobné
nár. — nárečové slovo	rus. — ruský	žen. r. — ženský rod
národ. — národný	sg. — singulár	živ. — životný

VECNÝ INDEX

Kurzívou sú vysádzané slová a tvary, ktoré sa rozoberajú s hľadiska gramatiky, pravopisu alebo významu.

adjektívum v. prídavné me-	<i>ak by</i> 223	spoluhláskové pri odvo-
no	<i>ako by</i> 223	dzovaní cudzích slov 75
<i>adjuťant</i> — адъютант 292	<i>akoby</i> 222	<i>ambulančný</i> 254 n.
adresy: písanie 95, 245 n.	<i>akonáhle</i> 127	<i>ambulantný</i> 254
adverbiá v. príslovky	aktualizácia výpovede 174	<i>ambrel'</i> (nár.) 114
<i>aggredior, aggredi; aggres-</i>	aktuálne vetné členenie 171	anacolút 233
<i>sio</i> (lat.) 63	n.; jeho zásady pre slo-	<i>ani</i> (syntax) 191
<i>agresia, agresívny; agresív-</i>	ven. 177—8	<i>Anikijev</i> — Аникиев 291
<i>nosť; agresivita</i> 63	akuzatív plurálu cudzích	ankety pravopisné 256, 312
<i>agresor</i> 63	podst. m. muž. na <i>-er, -el</i>	antoným v. opozitá
<i>agresija; agresivnyj; a-</i>	31	<i>apretor / apretér</i> 63
<i>gessor</i> (rus.) 63	<i>Aleksejev</i> — Алексеев 291	<i>apríl</i> (skl.) 115
<i>agression; agresseur</i> (franc.)	alfabetár v. slovník abeced-	<i>apríl'</i> (nár.) 114
63	ný	argot 163, 210
<i>agressore</i> (tal.) 63	<i>aloe</i> (skl.) 32	archaizmy 211
<i>Akademijsa</i> — Академия 292	alternácie: pri skloňovaní	<i>Arseňjev</i> — Арсеньев 291
<i>akcia</i> (skl.) 32	muž. živ. podst. m. 78;	

- artikulácia; starostlivosť
pri vyučovaní 289
atributívne vložky 244
augmentatíva 210
automatizovaná parentéza 240
- bača* (skl.) 25
bagateľ (ľud.) 114
Bagdatjev — Багдатов 291
bahenka 254
bahniak 254
bahník 254
bahno 254
bandurky, bandury (nár.) 64
Belinskij — Белинский 291
beľjo — бѣль 291
bibliografia slovenských jazykovedných prác 87—8
bicí 121
bicykel (nár.) 114
blato 254
blokový syr chuťový 93
Bogatyrjov — Богатырёв 291
Boľševik — Большевик 292
Bonaparte (skl.) 304
Botto (skl.) 24
brambor (čes.) 64
brešúc; brešúci/brechajúci 58
brúsiace sklo iné ako sklo na brúsenie 121
bryndza 263
buchta (odb.) = spr. *svítok* 190
Buslajev — Буслаев 291
býci 261
bystu 261
- cadre* (franc.) 30
celonárodný jazyk 7
Cialovskij — Цяловский 292
cibuľa — *cibule* 309
cieľ — *ciele* 309
citoslovcia: nepôvodné, pôvodné, v užšom smysle, zvukomalebné, (onomotopické) 106
citové zafarbenie: hybridných slov 75; príd. m. zdobňujúcich a zveličujúcich 52; výrazu 177
cól (nár.) 114
cudzie slová: fonematické vlastnosti 73; hodnotenie 76; morfológické vlastnosti 74; označovanie kvantít (-ária, -eria, -íria, -ória, -úria) 267; podst. m. zamestnania 45; pravopis 76; puristický boj proti nim 67; skloňovanie 27, 75, 297 n.; skloň. subst. na -er, -el 31, 117—8; výslovnosť 75
Czenstochowa (skl.) 304
čap — *čapík* — „čípok“ 249—250
časopisy: označovanie ročníkov 31
časovanie slovenské: triedenie na vzory 195 n.
častice 55 n., 100—101
čep (čes.) 249
čeština: nová učebnica gramatiky 157 n.; pravopisné reformy 262 n.
čiarky nesprávne 29, 30, 190, 268, 304
častičky reči: revízia počtu 294
činiteľ (skl.) 261
čipek (čes.)
čípok = spr. *čapík* 249
číselné podst. m. 104
číslovkové výrazy 104
číslovky: druhové 103, násobné 104, neurčité 103, podielové 104, radové, určité, základné 103
DAREX/Darex (skl.) 310
datív: pl. zámen (pravopis) 267; pl. žen. podst. m. na -ia, -ya 27; prospechový 191; sg. žen. podst. m. na -ea, -oa, -ua 27
DAV/Dav (skl.) 310
dávkovacie čerpadlo 190
delenec (skl.) 261
deliteľ (skl.) 261
delo (rus.) 92
deminutíva 210
demokracia (skl.) 32
denominatíva ženské: pravopis 308
depalatalizácia *r* 308
derivácia 74—5
deverbatíva: od nedokonavých slovies 44; na -ivý 119; -ka 308; pravopis 308—9
dialektická diferenciácia 98
dialektizmy 210
dialekty: sociálne 210; triedne 10, 37, 162, 257
diferenciálny slovník: M. Kálala 283, J. Palkoviča 280
diskusia; diskusný; diskutovať 159—160
dobrá (čes.) 296
dobré: význam a funkcie 293 n.
dochmius (skl.) 28, 32
Dostojevskij — Достоевский 291
dôrazový impulz 202
drážka = spr. *žliabok* 190
driemajúci/driemúci 57
druhotný význam slova 209
drvený piesok 30
dublety 212
dusanie = spr. *ubíjanie betónu* 30
egzemplár = spr. *exemplár* 264
emocionálne slová 209
encyklopedie v. slovníky náučné
epická šírka vyprávania 176
es ist (war, sei) dem so (nem.) 191
etymologická skupina slov 213
etymon slova 213
europeizmy 63
evidenčný 255
evidentný 255

- excerpovanie pre normatívny slovník 306 n.
exekučný 255
exekutívny 255
exemplár 264
- Fadejev* — Фадеев 291
 falošne zvolená váha = spr. *chybne/nesprávne zvolená váha* 29
 feminína v. podst. m. žen. r.
Fiodor — Фёдор 291
fľaše na zaváranie 95
 fonetická stránka slova v. zvuková
 fonetický pravopisný princíp v. fonologický
 fonetika 131, 132
 fonologický pravopisný princíp 259; v slovenčine 260
 forma v modernej jazykovede 293 n.
 formalizmus pri časovacích vzoroch 195 n.; pri triedení slov 26; pri skloňovacích vzoroch 298; v jazykovede 37, 293
fórum (skl.) 27
fotel (nár.) = spr. *fotel* 304
 frazeológia 90—1; frazeologický slovník P. Tvrdeho 282 n.
frekvenčný 255
frekventatíva 84
frekventný 255
frffanie = spr. *frflanie* 304
 funkcia forlem 26
 funkčné hľadisko ako kritérium jazykovej správnosti 4
gagotajúci; -ci 57
ganglion (skl.) 27, 32
gazdiná (skl.) 85
gazdinka (skl.) 86
 gen.-ak. sg. muž. živ. podst. m. 24—26
 gen.-lok. zámen: pravopis 267
 gen. pl.: podst. m. na -ctvo 267; -stvo 267; podst. m. str. r. na -o, -on, -um 27; s vkladným -o- 160; zámen (pravopis) 267; žen. a str. na -ea, -oa, -ua 27; žen. a str. s vkladným vokálom 267
 gen. sg. podst. m. muž. r. na -ius 28; priezvisk na -o, -čo 24
 glosy ako jazykové pamiatky 272 n.
Gogoľ — Гоголь 292
Gorkij — Горький 292
 gramatická stavba jazyka 16—8, 129
 gramatická stránka pomenovania 251
 gramatické úpravy vo vydání spisov Jilemnického 184—5
 gramatický moment pri slovoslede 197 n.
 gramatika 15, 16, 129; poddelenie 131; vo vyučovaní 130, 216—7
grule (nár.) 64
grumple (nár.) 64
gymnázium (skl.) 27, 32
habitus (skl.) 32
harpya (skl.) 32
 heslo v slovníku 270
 hiát 28
 historicko-porovnávacia metóda v jazykovede 20—1; 193—4
 historizmus v gramatike 130; v jazykovede 193 n.
 historizujúce stanovisko pri triedení slov 26; pri triedení slovies 196
 hlásenie ako jazykový prejav 139
 hláska: pri vyučovaní sloven. v národ. škole 290
 hláskoslovie slovenčiny 125
 hláskoslovné úpravy vo vydání spisov Jilemnického 184—5
 hlavy cievok = spr. *nosiče cievok* 190
hlien (význam) 254
 hnevivo = spr. *hnevľivo* 304
 hniezdo v slovníku 270
hodnosť 47
hodnota 47
 hodžovsko-hattalovská re-forma 258
 homonymá 211—2
 hovorový takt v. vetný takt
hrabúci/hrabajúci 58
hrací 121
 hup = spr. *vratný zdvih* 190
 husliar = spr. *huslista* 304
 hybridné slová 75
hýbuc/hýbajúci 58
 hypokoristiká 86, 210
 charakteristika ako jazykový prejav 236 n.
 chlorid sódný = spr. *ch. sodný* 29
chuťový syr 93
idea (skl.) 32
Iljič — Ильич 291
Iljičov — Ильичов 291
Iljinskij — Ильинский 291
Iljuša — Ильюша 291
 indoeuropčina 88
 infinitív: väzba s *treba* 55—6; závislý na predikative 294
instruere (lat.) 311
instruire (franc.) 311
inštr. pl. muž. živ. podst. m. 25—26; zámen (pravopis) 267
inštrukcia; *inštrukčný*; *inštruktívny* 311
inštruktáž; *inštruktážny* 311
inštruktor; *inštruktorstvo* 311
inštruovať, *inštruovanie* 311
 intelektuálne slová 209
 interjekcie v. citoslovčia

- interpunkcia v nových Pravidlách 268; vo vydání spisov Jilemnického 184—5
-isko/-ište 248
iteratíva 84
- jadro výpovede 172 n., 197
jakmile (čes.) 128
jaknáhle (čes. nár.) 128
Jakovlev — Яковлев 292
jav, javiť sa 255
javisko 255
jazyk a kultúra 65 n.; a myslenie 208; a spoločnosť 7, 15
jazyk: bezprostredná skutočnosť myslenia 3, 15, 34—5, 162; bezprostredná spätosť s výrobou 9, 16; najdôležitejší prostriedok ľudského styku 3, 7, 33, 163, 257; nástroj vývoja a boja 163; netriedny 10; zvukový 38 n.
jazyk písaný 257
jazyková kultúra 1, 67, 161 n.
jazyková príbuznosť 80—81
jazyková rodina 81
jazyková úprava čitateľských vydaní 182—3; Kuččina 219 n.; Jilemnického 182 n., 189; prekladov 301 n.; vedeckých vydaní 182
jazykové prejavy: rozličné druhy 133 n.; 165 n.; 236 n.
jazykovedná terminológia 80 n., 146 n., 180 n., 213 n.
Jazykovedný ústav SAVU: činnosť 305 n.
jazykový purizmus: kritika 3 n.
jednočlenná veta 56
jednakoľajná kompozícia súvetia v. lineárna
jednorázový dej 85
Jegorov — Егоров 291
- Jelagin — Елагин 291
Jeremenko — Еременко 291
Jevgenij — Евгений 291
Jolkin — Елкин 291
Jurjev — Юрьев 292
Juškevič — Юшкевич 292
- káder, kádre; kádrový (pôv., skl., význam) 30—31
kádr, kádry (čes.) 30—1
kádry = spr. kádre 31
kadry (rus.) 30
kal (významy) 254
kalky 73, 83, 256
Kapancian — Капанцян 292
kartofel (pol.) 64
Katajev — Катаев 291
kategória stavu v. predikatív
kategória gramatická 26
Kišišov — Кишинёв 291
klopúc/klopajúc 58
klžuc sa/klžajúc sa 58
kmeňoslovie slovenčiny: v Letzovej gramatike 125
knižné slová 210
koláč (odb.) = spr. seřtok 190
kolega (skl.) 25
kolišuci/kolisařuci 58
kolo = spr. koleso 190
kolportáž 311
komparatív 102
kompetenčný 255
kompetentný 255
koncovky prívlastňovacích príd. m. 287
Kondrat'jev — Кондратьев 291
Kondrat'jič — Кондратьич 291
- konjunkcie v. spojky: adverziatívne v. odporovacie; disjunktívne v. rozlučovacie; gradačné v. stupňovacie; kauzálne v. dôvodové; konkluzívne v. dôsledkové; koordinatívne v. priradovacie; kopulatívne v. slučovacie
komparatív: vo vete s gnómičným významom 295
Koščo (skl.) 24
Krasko (skl.) 24
kritika a sebakritika v jazykovede 2
Kriukov — Крюков 292
kríženie jazykov 18
Krno (skl.) 24
krokodil = spr. krokodíl 96
kromple (nár.) 64
krumple (nár.) 63
krycí 121
kryštaličnosť 190
kryštalinita = spr. kryštaliničnosť 190
kubanskí, kubáňski, kubáňskí = spr. kubáňski (kózáci) 94
kúpaci 121
kvantita v cudzích slovách 267; v pravopis. reforme 267; v predponách 312
- I: odstránenie 264; pomôcky písania 309; spisovná výslovnosť 264; v spisovnej slovenčine 114 n.; v základe slova 308
Landru (skl.) 27
Lapunov — Ляпунов 292
len čo 127
Lenin — Ленин 291
lexika 131
lexikálne citáty 75—6
lexikografia: prehľad slovenskej a českej 270 n. všeobecný vývin 270 n.
lexikológia 132, 270
liečebný 224
liečivý 224
lineárna kompozícia súvetia 230, 232
listík = spr. listok 304
liter (skl.) 31
lžuc/lžajúc 58
lok. pl. podst. m. ž. r. na -ia, -ya 27; vzoru „ulica“ 192
lok. sg. podst. m. muž. r.

- 115, cudzích na -er, -el 31; na -ius 28; na -ius, -eus 32; neživotných na -l 115; stred. r. na -o, -on, -um 27; žen. r. na -ea, -oa, -ua 27
- Lomťov* — Ломтѣв 291
- lože* 248
- ložisko* 248
- ložište* 248
- ložiť* 248
- ľudová reč v Palkovičovom slovníku* 280
- ľudovosť v spisovnom jazyku* 97 n.
- ľuhajúc; ľuhajúci* 57
- Majakovskij* — Маяковский 292
- manšon* = spr. *námostok* 190
- marxizmus v jazykovede* 2, 6 n.; *sborník Za marxistickú jazykovedu* 155 n.
- masáž* 311
- maskulína v. podst. m. muž. r.*
- maznáčici* = spr. *maznáč(i)kovia* 304
- maznavé krstné mená* 49
- medvede sledili, medvedi sledili* 261
- melioratíva* 209
- mená: miestne, zemepisné; národov; obyvateľské; osobné krstné; pomiestne; zvieracie* 101
- mená mesiacov* (skl.) 115
- mená rodinných príslušníkov a ich prívržencov* 108—9
- menné tvary prívlastň. príd. mien: zanikanie* 284
- metál* (nár.) 114
- meter* (skl.) 31
- metropola* (skl.) 192
- Miasojedov* — Мясоедов 292
- „miestne“ dialekty* 37 n.
- milosť* 47
- milota* 47
- Milukov* — Милуков 292
- missa* (lat.) 72
- mócia v. prechýľovanie*
- modálny predikatív* 294 n.
- montáž* 311
- mrežovanie (významy)* 45
- mša* = spr. *omša* 72
- mše* (čes.) 72
- múľ* (význam) 254
- muž. živ. podst. m.: syn. chronické triedenie* 26; *vzory a skl.* 24—7
- Müll* (nem.) 254
- náhle* 127
- nakladač dreva* 45
- nakladateľ kníh* 45
- námostok* 190
- ňaňo* (skl.) 25
- napradená cievka* = spr. *návin* 190
- naplňacie pero* 120
- nárečové výrazy v prekladoch* 303
- „národná čistota“ jazyka: kritika* 4
- národný jazyk* 14, 162
- násobenec* (skl.) 261
- násobiteľ* (skl.) 261
- nátriumxantogenát* 190
- návin* 190
- návštevka* = spr. *navštívenka* 304
- názvoslovie v. terminológia* 165
- nenásytný — nenasýtný — nenasýtný* 312
- neohybné časti reči* 293
- neodvodené slová* 44
- neologizmy* 211; *v. aj nové slová*
- NEP/Nep* (skl.) 310
- neutrá v. podst. m. str. r. nezábudka — nezabúdka* 312
- nom. -ak. pl. podst. m. muž. r. neživ. na -el* 115
- nomenklátory v. slovníky vecné* 273
- nomina appellativa v. podst. m. všeobecné; propria v. vlastné*
- nom. pl.: alternácie pri skloňovaní m. živ.* 79; *nom. pl. pojmových podst. m.* 261; *podst. m. muž. r. živ.* 25, 77 n., 80; *neživ. na -ál* 304; *na -er, -el* 31; *prívl. príd. m.* 285; *zámen* 267, 285; *zvieracích* 261
- nónius* (skl.) 28, 32
- normatívny ráz slovníka: Francúzskej akadémie* 271; *Bernolákovho* 279; *Palkovičovho* 280
- normatívny slovník spis. sloven.: v. excerpovanie* 306 n.
- nosič uhlia* 45
- nosiče cievok* 190
- nositeľ poistenia* 44
- nové slová* 67—68
- „nové učenie o jazyku“* 6, 37, 163, 196
- nucleus* (skl.) 32
- numeralia v. číslovky; cardinalia v. č. základné; ordinalia-č. radové; specialia-č. druhové* 103
- objektívne poradie* 187; *v. súvetí* 229, 232; *vo výpovedi* 173
- objektívnosť výrazu* 168
- oboznamovať; oboznamovať sa (väzby)* 223—4
- obsažený* = spr. *obsiahnutý* 190
- obsiahnutý* 190
- odhrňovať — odhrňovať* 312
- odvodené slová* 44
- odvodzovacia prípona* 44; *ako súčiastka základného slovného fondu* 226—7
- Ogariov* — Огарѣв 291
- omša* 72
- opis: činnosti* 166; *odborný* 167 n.; *praktický* 165; *opis procesu* 167 n.
- opozitá* 212
- orchidea* (skl.) 32

osobné mená 250 n.; krstné 101; maznavé 49
otázky doplnovacie a zistovacie 178
otcová, otcové, otcovú (hovor.) 285
otecko (skl.) 25
-ovci 79, 108—9
-ovia 25, 78, 79, 109
oznámenie ako jazykový prejav 138, 139

Panfiorov — Панфёров 291
partikuly v. častice
patentné fľaše, poháre 95
Pečorin — Печерин 291
pejoratíva 209; v. podst. m. zhoršujúce
Piatakov — Пятаков 292
pijatyka 261
Piotr — Пётр 291
Pireus (skl.) 32
písanie mien ulíc, námestí, sadov, nábreží 245 n.
písaný jazyk: zákonitosti 258
pišúci — пишущи 267
piškala — пишкаты 309
plniace pero 118 n.
pluralia tantum 108
podchádzať 31
podchod 31, 153—4
podchod (rus.) 31
podjom — подъём 291
podláž 31

podstatné mená 101; abstraktné 47—8; cudzie: na -ál (skl.) 116; ne-sklonné 75; činiteľského významu: -ák 44; -ca 48; -č 44; -ec 44; -iak 78; -teľ 44, 261; činiteľského významu cudzie 63; de-jové: -ba 46; -itba; -ka; -ok; -ot; -ota; -tba; -tva 45; dejového významu 152 n., 311; druhové 261; hromadné: -ač; -ež; -ie; -ina; -stvo 48; maznavé 49; miesta: -áreň; -ava; -dlo; -ica; -ie; -ik; -ín;

-ina; -inac/-inac; -isko; -ište; -ňa; -nica; -nik; -ovňa 46; nástroja: -dlo; -ivo; -la; -lica; -lka 46; nositeľa vlastnosti: -ák/-iak; an; -án/-áň; -áš; -ec; -ica; -ik; -ina; -ka; -och; -oň; -oš; -ucha; -uľa; -uša 47; pojmové: -ec; -teľ 261; pôvodu a príslušnosti: -čan; -ista; -ita 47; tvorenie 49 n.; podst. m. vlastnosti: -ie; -oba 48; -osť; -ota 47; -stvo 48; zamestnania: -ant; -ár/-iar; -át; -ent; -ér; -ik/-ík; -ista; -(n)ik/-(ň)ik 45; zdrobňujúce: -atko/-iatko; -ce; -ček 49, 78; -čik 78; -ečko; -enka; -enko 49; -iatko 48; -ica; -iček/-iček; -ička; -ienka 49; -ík 48; -inka; -inko; -ka; -ko; -(n)ik/-(n)ik; -očka/-ôčka; -ok; -uška 49; zhoršujúce: -ák; -ál; -an; -áň/-aňa; -as; -áš; -da; -isko; -nda; -och; -oň; -oš; -úch; -uľa; -ún/-úň; -úr 50; zveličujúce: -isko; -sko 49; ženské tvorené prechýľovaním 48

poetizmy 210
poháre na zaváranie 95
Polevoj (skl.) 59
polka 308
Poľka 308
polokadencia 201
polonizmy v prekladoch 302
poľština: preklady do slovenčiny 301 n.
pomenovanie 180—1
pomiestne mená 250 n.
poolovniť = spr. pooloviť 190
pooloviť 190
popolavý 127
popularizácia: historickej jazykovedy 252 n.; spisovného jazyka 251
postpozícia: štylistické vy-

užitie 198—9; v terminológii 198
potkýnať sa — potkýňať sa 312
pozitív 102
pôľka 308
pradiareň = spr. výrobná vláken 189, 190
pradlák (= spr. spriadač) 189
pradúce čerpadlo = spr. dávkovacie čerpadlo 190
pradúce koryto (= spr. zvláknovacie koryto) 189
pradúci stroj = spr. zvláknovací stroj 189
praslovánčina 88
Pravidlá slovenského pravopisu: z r. 1940 269, 266; z r. 1949 269; nové vydanie 264, 267
pravopis: cudzích slov 76; demokratizácia 257 n.; otázka ä, ť 264; otázka y 261 n.; v spis. jazyku 258; princípy 259 n.; rozpisovanie ô, x 264; zámen 267; zdokonalenie, zjednodušenie 260
pravopisná norma 258
pravopisná reforma 259; bulharská 260; česká Husova 260; ruská 260; spoločný postup v češtine i v slovenčine 263 n.
pravopisné rozdiely medzi češ. a sloven. 262 n.
predikatív 294
predložky 106—107; s, so (pravopis) 265, 266; z, zo (pravopis) 265; v poľštine 265, 266, 267
predpony s-, z-, zo-: pravopis a výslovnosť 265 n.
predseda (skl.) 25
predsuvná samohláska v. protetická
preferanc = spr. preferans 304
prechodník prítomný: tvorenie 57

- prechyľovanie: -ica, -(n)ič-ka, -ka, -kyňa 48
 prekádovať 30
 prekladateľské problémy: z poľštiny 301 n.
 premietť 264
 prepisovanie *ch* ako *x* 264
 prepozície v. predložky
 prevádzať, previesť 152—3, 190
 prevádzovňa (skl.) 172
 prevzaté slová 69 n.
 prezývky 101
 príbuznosť jazykov 193
 príbuznosť slov 213
 prídastie minulé trpné vo funkcii príf. m. 50
 prídastie prítomné činné: spodstatné 50; tvorenie 57; vo funkcii príf. m. nástroja 50
 prídastie prítomné trpné: vo funkcii príf. m. 50
 prídavné mená: akostné 102; cudzie 51; druhové: -enský; -inský 51, 102; hojnosti -atý; -aný; -itý; -ivý; -kavý; -natý; -ova-tý; -ovitý 52; individuálne 51, 102; pôvodu a iatky: -ený; -ný 52; -ový 51—2; prívlastňovacie: -aci/-cí; -cký/ický; -in; -ký; -ov, -ovský 51; -ský 267; skloňovanie 284; spodstatné 102; s významom nástroja al. prostriedku 50; tvorenie 50; príf. m. vlastnosti: -áci; -tý; -úci 50, 119; vzťahové 102; zdobňujúce: -astý; -istý; -ovastý; -učičský; -učký; -ulinký; -ulilinký; -unký 52; z miestnych mien: prídastia 50; zo sloves: -ský/-sky 94; z l-ového ného základu: -avý 52; -čivý; -ivý; -lavý; -livý; -ný; -teľný; -vý 50; zväčšujúce: -ánsky, -izný 52.
 priezviská: 101; domáce aj inoslovanské na -o, -čo 24; domáce na -k, -ch 79; ruské na -ij, -oj 58 n. -aja 59; slovanské na -ki, -ski, -cki, -čki, 58; typu *Sardou* 27; ženské: kvantita 286
 príjom (rus.) — приём 291
 prípony v. tvorenie slov 44 n.
 príslovkové určenie vo vetnom takte 203—7
 príslovkové výrazy 106
 príslovk: času; číselné; kvalifikujúce; miery; miesta; príčiny; príviedacie; spôsobu; ukazovacie; určujúce; vzťahné; zámenné 105—6; modálny význam 294 n.
 prítoková nádrž 190
 prívlastok vo vetnom takte 204
 pronomina v. zámená; a-naforické v. odkazujúce; deiktické v. ukazujúce; demonstratíva v. ukazovacie; indefinita v. neurčité; interrogatíva v. opytovacie; personalia v. osobné; possessíva v. prívlastňovacie; relatíva v. vzťahné
 protetická samohláska 72
 protiprúdny systém = spr. protiprúdový systém 190
 protiprúdový systém 190
 providentia (lat.) 256
 prozreteľnosť, prozreteľný 256
 psi 261
 psychologický podmet, prí-sudok 172—3
 purizmus a buržoázny nacionalizmus 1, 66—7, 269;
 quadro (tal.) 30
 rádio (skl.) 27, 32
 rádius (skl.) 28, 32
 rapotajúc: rapotajúci 57
 reakčný 255
 reaktívny 255
 remíza, remizovať 93—4
 reportáž 311
 Reštaurácia J. Kalinčiaka: umelecké, jazykové a ideo-logické hodnotenie 300 n.
 revue/revua (skl.) 32
 revue (franc.) 32
 rítus (skl.) 32
 Rivtin — Рютин 292
 rodinné mená v pluráli 109
 rovnoznačné slová v. syno-nymá
 rovnoznačné slová v. homo-nymá
 rozdeľovanie slov 268
 rozkaz ako jazykový pre-jav 139
 rozkazovacia veta: slovosled 178—9
 rozmerový rytmus 202
 rozomietť 264
 rôznoslabičné spojenie sa-mohlások v. hiát
 ruština: slovná zásoba 132; vývin 7, 8, 19; základy vyučovania 129 n.
 rytier 263
 rytmické členenie výpovede 201 n.
 rytmický zákon: odstránenie výnimky 267
 ryža 263
 samopal 309
 Sardou (skl.) 27
 sber 94
 sdružené pomenovanie 181
 Seľanov — Селянов 292
 sémantika 34 n., 130, 208
 semaziológia v. sémantika
 sestercius (skl.) 23, 32
 shoda l-ových tvarov prí-sudkového slovesa s pod-metom v slovenčine 260 n.; v češtine 262 n.
 shodiť 266
 shrnovať — shrňovať 312

schlopný = spr. *sklápaci* 190

síran amonný 190

síran amónny = spr. *síran amonný*

strius (skl.) 28

šivi (nár.) 127

sivý 127

sjezd — сезд 291

skarabeus (skl.) 32

sklad 146 n.: dôsledkový; dôvodový 149; neslovesný 147—8; odporovací; priradovací 148; rozlučovací 149; slovesný 147—8; slučovací 148; stupňovací; určovací 147—8; vetný 148; vysvetľovací 149

skladba v. syntax

sklápaci 190

sklizeň (čes.) 94

skloňovací vzor v. vzor

skloňovanie: cudzích slov 30—32; 75, 287 n.; podst. m. muž. neživ. na -i 114 n.; muž. na -ius 28; muž. živ. 25—7; podst. m. str. r. cudzích 27; podst. m. žen. r. cudzích 27; slovenských prízvisk v. prízviská; slovanské

skludzeň = spr. *žatva, sber, svoz* 94—5

skriňka = spr. *skrinka* 128

slabika; pri vyučovaní slovenčiny v národnej škole 289—90

slang 163, 210

slobodumilovný = spr. *slobodumilovný* 93

slobodumilovný 93

sloh: objektívnosť 168; názornosť 169, 171

sloh 266

slovakizmy v slovníkoch 273 n.

slovar — словарь 292

slovenské slovníky od konca 18. st. 278 n.

slovesá: akčné v. činnostné; činnostné 104; dejové 104;

dokonavé 83, 105; duratíva v. trvacie základné; finitívne v. končiace; frekventatíva v. opakovanie; imperfektíva v. nedokonavé; inchoatíva v. počiňacie; intranzitívne v. neprechodené; iteratíva v. pokračovanie; končiace 105; len zvratné 105; modálne v. spôsobové; momentné v. okamžité; podmietné 104; nedokonavé 83, 105; neopakovanie 84, 105; neprechodné 104; netrvcia 83, 105; neurčené 84; okamžité 105; opakovanie 84, 105; opätovanie 105; perfektíva v. netrvcie, dokonavé; počiňacie 105; pokračovanie 105; pomocné 105; prechodné 194; predmetné 104; recipročné 105; reflexíva v. zvratné; reflexíva tantum v. len zvratné; spôsobové 105; stavové 104; tranzitívne v. prechodné; trvcie 83, 105; určené 84; vyslovujúce činnosť menného základu 83; významové 105; základné trvcie 105; zvratné 105

slovesá: tvorenie na -áva-/ -ava-; -či-; -i-; -ie-; -ieva-; -ja-; -ka-; -nú/-nu-; -ova-; -úva-, -va- 52—3

slovesné podst. m. v. podst. m. dejové

slovesné prídavné mená na -cí 119

slovesné tvary na -li/-ly: anketa 312; pravopis 261 n.; v češtine 262 n.; výslovnosť 262

slovesný vid: zmeny 53, 83 n.

slovná čeľaď 181, 214

slovná zásoba 4, 15, 67, 81—82, 163, 181; pri vyučova-

ni 216; v príbuzných jazykoch 81; zmeny 16, 69
slovné druhy v slovenčine 100 n.

slovník: úpravy vo vydaní spisov Jilemnického 187

slovníky abecedné 273; diferenčné 270, 283; dokladové 270; encyklopedické 270; etymologické 270; frazeologické 270, 281 n.; jazykové 270; historické 270; lingvistické v. jazykové; náučné 270; odborného názvoslovia 270; prkladové 270 n.; terminologické 283; vecné 272—3; vývin 270 n.

slovo: formálny rozbor pri vyučovaní 3; rozbor v 2. roč. národnej školy 289; zvuková a významová stránka 207 n.

slová anglického pôvodu 70; augmentatíva 210; citátové v. lexikálne citáty; českého pôvodu 71; deminutíva 210; emocionálne 210; formálne v. gramatické; germánskeho pôvodu 70; gramatické 89; grécko-latinského pôvodu 70, 76; hypokoristika 210; chorvátskeho pôvodu 71; intelektuálne 209; jednovýznamové 209; latinského pôvodu 70; lexikálne 81; lexikálno-gramatické 81; maďarského pôvodu 71; melioratíva 210; nemeckého pôvodu 70; odvodené 82; nejorativá 210; plnovýznamné v. lexikálne; poľského pôvodu 71; prvotné 82; románskeho pôvodu 70; 76; rumánskeho pôvodu 70—71; ruského pôvodu 71—72; složené 82; srbského pôvodu 71; viacvýznamové 209; vtahové v. lexi-

- káľno-gramatické; zdrob-
ňujúce v. deminutíva
slovosled 171 n.; nesprávny
303; úpravy vo vydání
spisov Jilemnického 187;
vplyvy gramatických čini-
teľov a vetného taktu 197
n.; v súvetí 228 n.
složené predložky: pravopis
266
složené príslovky: pravopis
266
„složené“ skloňovanie 284
složeniny 54; nepravé 93
sluha (skl.) 25, 27
SEUK/STuk (skl.) 310
smena (pravopis, výslov-
nosť) 263
smer (pravopis, výslovnosť)
263, 266
směna (čes.)
směr (čes.) 263
smotana 266
smrť 266
smyk 266
snášavlivý 266
sňať 266
snem 266
snesiteľný 266
sniest 266
snímať 266
snímka 266
sobald (nem.) 127—8
sobrať 266
sociologická metóda jazyko-
vedná 194
sodný (od sodík) 29
sódny (od sóda) 29
Sojuz — Союз 291
Solovjov — Соловьѳ 291
sonórnosť hlások 112
sovietstva jazykoveda: nový
časopis 308; v. aj mar-
xizmus v jazykovede
sovet(skej) — совет(ский)
291
Sovetskij sojuz — Советский
Союз 291
sovietsky; Sovietsky sväz
spisovná slovenčina: vývin
258 n.
spisovný jazyk: v socialis-
tickej spoločnosti 99; za
feudalizmu 258
splyvanie vzorov „chlap“ a
„sluha“ 25 n.
spojky 107: časové; dôsled-
kové; dôvodové; odporo-
vacie; podmienkové; pod-
radovacie; pôvodné; prí-
pustkové; priradovacie;
rozlučovacie; slučovacie;
stupňovacie; účelové; vý-
sledkové
spojovacia samohláska 54
spoluhlásky: bokové; hlas-
né; kmitavé; nehlasné
113 nepárové; neznelé
111, nosové 113; párové
111; sonórne; šumové 112;
znelé; zvučné 113
sprawa (poľ.) 92
správa 266
správne písanie v. pravopis
srazit 266
stanovi 29
stanovuje = spr. stanovi 29
staroba 48
starosť 48
staryga 261
STASKA/Staska (skl.) 310
stavár = spr. stavár 96
stoková nádrž 190
striasač 30
striedanie hlások 53, 75
stupňovanie príd. m. 102
subjektívne poradie 197; vo
výpovedi 173; v súvetí
229, 232
substantivizované adjektíva
v. príd. m. spodstatné
substantíva v. podst. m.
superlatív: tvorenie 102; vo
vete s gnómickým význa-
mom 295
Sütö (skl.) 27
súvetie: konštrukcia 232 n.
sužovať 266
svah 266
sval 266
svedomie 266
svedok 266
sverit 266
sveter (skl.) 31
svitok 190
svoz 94
synonymá 211
syntagma v. sklad
syntaktické funkcie slova
180
syntax 131, 150; slovenčiny
125; v gramatike 131; ú-
prava vo vydávaní spi-
sov Jilemnického 186
syypajúci; syypúci 58
syrup 261
šanširung = spr. ukladuci
mechanizmus 190
šedivý; šedivosť; šediciet;
šedivec 126—7
šednút 127
šedohnedý 127
šedý 126—7
Ševčenko (skl.) 24
šezlon = spr. žezlon 305
šomráci; šomrajúci 58
štadiálny vývin 17
štrukturalizmus 194
štvoelementová analýza 21
štýl: básnický; funkčný; in-
dividuálny 163; Jilemnic-
kého 188—9; umelecký
163
štylistická diferenciacia v
prekladoch 303—4
štylistické využitie: homo-
ným a synonym 212; slo-
vosledu 198—201; výberu
slov 209
štylistika: reč detskej kni-
hy 89; rozličné druhy ja-
zykových prejavov 165 n.;
236 n.; štylistická výcho-
va 167; pri vyučovaní 3,
130, 133 n., 165 n., 219
švábka (nár.) 64
švagrínka — švagrínka 85—
86
tahavosť 190
tak je tomu = spr. tak je
to 191
taktiež 311

- tamtiež** 311
tamže 311
tato (skl.) 25
ťažnosť = spr. *ťahavosť* 190
terminológia 4, 68, 70, 77, 165, 168; ekonomická 90—91; hodvábnická 189—190; jazykovedná 80, 111 n.
Timofejev — Тимофеев 291
tlačové chyby v prekladoch 305
tolko čo 127
Tolstoj (skl.) 59 n.
Tolstojovci; **tolstojovci** 59
tolstojovský, nie „tolstovský“ 59
Tranoscus (skl.) 28, 32
transliterácia praktická: zásady 281 n.
transkripcia z cyriliky do latinky: zásady 291 n.
treba 55 n.
treť 121
trepotajúci; **trepotajúci** 57
trepúci; **trepajúci** 58
trestajúci; **trestajúci** 57
Trefjakov — Третьяков 292
triedenie: podstatných mien na vzory 28; slovies 195
trvať 119—120
trváci 119—120
Turgenev — Тургенев 291
Tučev — Тютчев 292
tvaroslovie: výskum 24 n.; slovenčiny 125
tvorenie: slov 44, 54; slovies 53
Tyňanov — Тынянов 292
typologická blízkosť jazykov 80—81

ubíjanie betónu 30
účel — účelný 309
úchylka 308
ukazovateľ (skl.) 261
ukladací mechanizmus 190
Uljanov — Ульянов 292
únosca detí 45
úpal 309
ustálené spojenie 181

vákuum 190
vakuum = spr. *vákuum* 190
valenčný 255
valentný 255
Vančo (skl.) 24
Varjú (skl.) 27
Vasiljev — Васильев 291
vázby s akuzatívom 55—6; s datívom 56; s genitívom 56; s infinitívom 55—6; s nominatívom 56
věc (čes.)
vejárovitá kompozícia súvetia 230—1
veľké písmená 108 n., 215 n., 268
verba v. slovesá
veta v školskej praxi a pri vyučovaní 3, 142 n., 218, 288—9
vetný takt 201
vetný zápor 191 n.
viackoľajná kompozícia súvetia v. vejárovitá
viacrázový dej 85
vibrátor = spr. *striasač* 30
vino 72
vinum (lat.) 72
vládnúci — **vládnuci** 267
vláknár 189—190
vláknar = spr. *vláknár* 190
vláknoprijímacie zariadenie = spr. *zariadenie na prijímanie vlákna* 190
vlastné mená 250 n.; složené 109 n.
vlci 261
vložené vety v Timraviných poviedkach 239 n.
vložka v. vložená veta 239 n.
vodca *Tudu* 45
vodič auta 45
volov chvost (*Tud.*) 51
volovo oko (*Tud.*)
voňavka = **voňavka** 305
vratný zdvih 190
vtáci 261
vulgárne slová 210
vybrané slová: zmenšenie ich počtu 261
vydavateľské zásady: beletrie 182 n.; staršej slovenskej beletrie 301
vyhrnovať — **vyhrňovať** 312
východisko výpovede 171 n., 197; neopreté 174 n., opreté 174 n., rozvinuté 230
vyjadrovanie vzrušené 242
vykanie: rozdiely medzi češtinou a slovenčinou 263
vymieľať 264
výpal 309
výplnkové slová 82
vyprávanie 135 n.; jednokoľajné 176; rozdielnosť od zprávy 140 n.; viackoľajné 176
výrobňa vlákien 190
vyschýňať — **vyschýňať** 312
výslovnosť: cudzích slov 75; dĺžok v prívl. príd. m. 285; *l, r* 309; predložkových zámenných tvarov 265; slovenčiny v Palkovičovom slovníku 280; *smerná* 256; vzťah k pravopisu 260
vysokofrekvenčný prúd = spr. *vysokofrekventný p.* 255
vyšínutle z väzby v. anakolút 233
vyučovanie: ruštiny 215 n.; slovenčiny 2 n., 22, 69, 129 n., 142, 207 n., 217, 288 n.; učebnice 60 n., 121 n., 124
vývin jazyka 8, 17
význam slov 207 n.
významný 93
významová stránka foriem v. funkcia foriem 26
významové odtienky 209
vzory: podstatných mien 24 n.; *akcia* 28, 299; *dievča* 28, *dlaň* 28, *dub* 28, 115; *gazdina* 85—6, *chlup* 24 n.; 28, 77 n., 298; *idea* 23, *košť* 28; *kuli* 28, 298—9; *meč* 28; *mesto* 28, 298; *rádio* 28, *ryba* 27, 28; *Sardou* 27—8, 298—9; *sluha* 24 n., 27—8, 298; *stroj*

- 114, 116; ulica 23; vrece 28; vysvedčenie 28; prí-
davných mien: *otcov* 284
n.; *pekný* 285 n.
- záhaľčivý* — *zaháľčivý* 312
záhaľka — *zaháľka* 312
zahrňovať — *zahrňovať* 312
základný slovný fond 9, 11,
15, 67, 81 n., 193, 225 n.,
298 n.
- základný význam slova 204
záležitosť 92
zámená: neurčité; odkazu-
júce; opytovacie 103; o-
sobné 102, 267; privlast-
ňovacie 102, 267, 284—5;
ukazovacie; ukazujúce;
vzťahné 103; zvrätne 102
zamkýnať — *zamkýňať* 312
zariadenie na prijímanie
vlákna 190
zastaralé slová 211
zaváračka 95 n.
zavaročka = spr. *zavá-
račka* 95 n.
záväzok ako jazykový pre-
jav 140
záznam ako jazykový pre-
jav 131
zbytok = spr. *zvyšok* 190
zčasti 266
- zčerstva* 266
zčiasťky 266
zdrobneniny 308
zemák (čes.) 64
zemáky (nár.) 64
zemňáky (nár.) 64
ziemniak (pol.) 64
Zinovjev — *Зиновьев* 291
zjav, zjaviť sa; zjavný 255
zjednať 266
zkadlať 266
zloba 48
zlomky v. číslovkové výrazy
104
zlosť 48
značkové slová: zneužívanie
253; skloňovanie 310
znášať 266
znechať sa na niekoho 150 n.
znechať sa, znechávať sa
niečoho 149 n.
znelosť spohľások 111
znesiteľný 266
zniesť 266
zobrať 266
zomielať 264
zopamäti 266
zpočiatku 266
zpod 266
zpoľa 266
zpomedzi 266
zpopod 266
- zpoza* 266
zprava 266
zpráva 266
zpráva ako jazykový prejav
138; rozdielnosť od vyprá-
vania 140 n.
zprvu 266
zprvu 266
ztaďe 266
zvaliť 266
zverenec 266
zvieracie mená: skloňovanie
261
zvláknenie, zvlákňovanie
viskózy 190
zvlákňovací kúpeľ, stroj
189—190
zvlákňovacia odstredivka
189—190
zvlákňovať 189
zvolacia veta a jej slovosled
179
- žací* 121
žargón 10, 37, 162, 210
želacia veta a jej slovosled
179
ženské podst. m. od typu fi-
lolog 224; od typu zeme-
pisec 312
žezlon 305
životnosť v slovenčine 261

MENNÝ INDEX

- Abraham z Ginterrodu 280
 Adelung J. K. 271, 277
 Alvarus E. 275, 278
 Andrzejewski 301
 Arany L. 78, 115, 116
 Aristoteles 270
 Asch S. 86, 96, 117
 Bacilek K. 153
 Banik A. 274
 Barát J. 77
 Barchudarov S. G. 129—33, 162, 215—7, 308
 Bartoš Fr. 282
 Bednár A. 89, 116
 Bel M. 276
 Belkin D. 38—9
 Bernáth P. 60—2, 121, 287
 Bernolák A. 97, 114, 126, 162, 254, 256, 275, 276, 277, 278, 279
 Beseda V. 189—90
 Blanár V. 78, 87—8, 250—1
 Brandys 301
 Branko P. 153—4
 Brockhaus 270
 Brtán R. 115
 Buffa F. 301—5
 Bujnák P. 270
 Buřovský F. 274
 Carco F. 86
 Cellarius K. 276
 Čabelka J. 127
 Čajak J. 56
 Čebotarev B. 32
 Čečetka J. 79
 Čeppan O. 117
 Černych P. J. 227, 308
 Čikobava A. 6, 36, 156, 196
 Čollák M. 169
 Dąbrowska 301
 Dař 272
 Dallmil 280
 Damborský J. 119
 Deržavin 253
 Dobromyslov J. V. 162
 Dobrovský J. 259, 276, 277, 279, 280
 Dobšinský P. 300
 Domasta J. 116
 Ďurovič L. 21, 37, 43, 293 n.
 Dvonč L. 24—28, 77—79, 85—6, 108—10, 114—7, 245, 297—9, 312
 E. J. (Jóna Eugen) 30, 92, 126, 256, 311
 Engels F. 11, 12, 21, 34, 40, 41, 116, 162, 194
 epy (Pauliny Eugen) 93, 160, 253—4
 Fajnor V. 223, 283
 Fejřová V. 86
 Fendrichová L. 137
 Feuerbach L. 116
 Ferianc O. 238, 283
 Figuli M. 122, 199, 307
 Figuš V. 29
 Filin F. P. 156
 Flajřhans V. 273
 Franta-řumavský J. 281
 Furer S. 38—9
 Gál P. 32
 Gebauer J. 282
 Gottwald K. 300
 Grimmovci bratia 272
 Gvozdev A. N. 308
 Hadbavný R. 275, 276, 278
 Hájek V. z Libočan 280
 Hanka V. 277
 Harant K. 280
 Havránek B. 157—9, 161
 Hečko F. 149—51, 294
 Hložník F. 62, 124
 Holub J. 151
 Horák G. 60—62, 121—23, 142—5, 149—51, 239—44, 287—90
 Horák J. 307
 Horecký J. 29, 44—54, 78, 89—91, 110, 118—20, 155—157, 248—9, 251—2, 305—7
 Hruřovský I. 116, 117
 Hurban J. M. 199, 300
 Hus J. 260
 Hviezdoslav P. O. 171
 Hvozdzik J. 126—7, 283, 307
 Hý (Horecký Ján) 94, 95, 223—4, 254, 255
 Cholopovov A. 39—43
 Chrobák D. 117, 174, 176
 Ilkovič D. 32, 116, 117
 Isačenko A. 21, 37, 43, 155, 156, 283, 294
 Istrinová E. S. 4, 161
 Jančovič ř. 126, 256, 281
 Jánořík A. 85, 86, 119
 Jedlička A. 157—9
 Jefron 270
 Jerome J. K. 116
 Jesenský J. 56
 Jeř P. 116
 Jilemnický P. 134—5, 170, 182—9, 237, 239, 294, 295, 306
 Johnson S. 271
 Jóna E. 100—7, 114, 116, 157—8, 161—5, 207—12, 251—2, 270—84, 292
 Jořt (řtolc Jozef) 191

- Jungmann J. 271, 276, 278, 280, 281, 282
 Juraj „De regno dicto Sclauonije 273
 Jurovský A. 127
 Kálal K. 282
 Kálal M. 126, 127, 283
 Kalinčiak J. 92, 136, 174, 300—1
 Karadžič V. 272
 Karol IV. 273
 Kasprovicz J. 117
 Kavec M. 56
 Klaret M. 273
 Klatt R. 189
 Kliský R. 90, 300, 301
 Komenský J. A. 274, 276, 280
 Komorovský J. 21, 37
 Konstantinov F. V. 117
 Koperdan Š. 301 n.
 Kornilov 116
 Kořínek J. M. 88—9, 117
 Kott Fr. Št. 282
 Kožoušek J. 117
 Král F. 237, 307
 Král J. 57, 230, 232
 Kraszewski 301
 Kraseninnikovová J. 33—7
 Kubišová—Dovalová Z. 79, 86, 96, 117
 Kuchyňa O. 287
 Kukučín M. 56, 122, 141, 170, 219—22, 236, 295
 Kvačala J. 92
 Lafargue P. 12, 17
 L. D. (Dvoně Ladislav) 31, 32, 96
 Larousse 270
 Lebedev V. I. 216
 Ledényi J. 283
 Lenin V. I. 3, 13, 14, 40, 163
 Leška Št. 276, 279, 281
 Letz B. 78, 124—5, 197, 278, 286
 Liczei J. 275, 278
 Linde S. 271, 281
 Lisický A. 277
 Littré 272
 Loos J. 126—127, 282
 Malíková O. 133, 217
 mam (Marsinová Marta) 95—6, 159—60, 191—2
 Mandevilla 280
 Marr N. J. 6, 19—21, 34—9, 65, 130—1, 155—7, 163, 196, 216, 260
 Marsinová M. 167—71, 215, 219—21, 236—9
 Marták J. 301
 Martin zo Strážnice 273
 Marx K. 3, 11, 21, 34, 35, 40, 117, 162
 Masaryk T. G. 270
 Mathesius V. 172, 178, 197, 201, 203, 228
 Matuška A. 237, 238
 Mazúr S. 86
 Meillet A. 225
 Melich J. 273
 Menčík F. 273
 Meščaninov J. J. 19, 131, 156
 Mičátek 281
 Mihál J. 195, 279
 Mináč V. 31
 Minárik I. 177
 Miškovič A. 274
 Mišulin A. V. 32
 Mordinov A. 260, 261
 Moyzes Š. 230
 Mráz A. 300
 Mrlián R. 300
 Naikowska Ž. 79, 301
 Nejedlý 280
 Novacký M. 167
 Novomeský L. 269
 Novák O. 167
 Obnorskij S. P. 161, 308
 Obrokta I. 116
 Ondrejov L. 203
 Orgelbrand 270
 Orlovský J. 78, 115—6, 195
 Osuský F. 110
 Otto 270
 Palkovič J. (prof.) 126, 128, 256, 277, 278, 279, 280, 281
 Palkovič J. 278
 Palkowitsch Georg v. Palkovič J. (prof.)
 Páriz—Pápai F. 276, 278, 279
 Páta J. 274
 Pauliny E. 57, 83—4, 116, 117, 146—8, 151, 161, 165—79, 188—9, 195—207, 228—35, 244, 299—301
 Pavlů B. 299
 Peciar Š. 1—5, 21, 25—6, 37, 43, 55—6, 58—9, 65—68, 87—8, 108—10, 133, 160, 182—7, 189, 193—7, 217, 225—8, 257—69, 291—2, 297—9, 305—8
 Pechány A. 126, 256, 282
 Pelcl 280
 Peřinka J. V. 277
 Petráš L. 79
 Petrikovič J. 217—8
 Petrová E. N. 216
 Philadelphie E. 170
 Plávka A. 307
 Pohl J. V. 276, 277, 278
 Polakovič 282
 Póra F. 272
 Považan M. 300
 Prídavok M. 60—2, 121,
 Prus B. 301 n.
 Puchmajer A. J. 277, 280
 Puškin A. S. 115
 -r (Peciar Štefan) 31, 93—94, 127—8, 222, 309—10, 311
 Rázus M. 56
 Remarque E. M. 79
 Révai 270
 Ribay J. 276, 279, 280, 281
 Rieger 270
 Rippa B. K. 167
 Robertson A. 272
 Roget P. M. 272
 Rosa V. 274, 276, 278
 Rozner J. 162
 Rumpel M. 60—62, 122, 287
 Rusinský B. v. Sztripszký H.
 Ružička J. 22—24, 69—76, 80—82, 111—3, 124—5, 180—1, 201, 213—4, 226, 249—51
 Salva K. 281
 Sanžejev G. 36, 37, 260, 261
 Sasinek F. V. 282

- Saussure de F. 194
 Sečanský I. 166
 Serebrennikov B. A. 303
 Sirácky A. 116, 117
 Sládkovič A. 115, 296
 Smirnov A. 116
 Smrek J. 56
 Solovjev L. 80
 Stalin J. V. 2, 6—21, 33—43, 65, 100, 129—33, 155, 161—163, 193, 196, 215, 225—227, 257, 260, 269, 281, 297, 298, 308
 Stanislav J. 117, 252—3
 Stephan H. E. 271
 Stephan R. 271
 Subota L. 37
 Suchanský P. 96
 Suida 270
 Surkov E. 162
 Sveton J. 250
 Sztripszky H. 273, 275, 276, 278, 279
 Šafárik P. J. 281
 Šefránek J. 155—7
 Škultéty J. 92
 Šmatlák St. 244
 Šmilauer Vl. 240, 300
 Štěpánek M. 89
 Štolc J. 97—100, 152—3, 252—3
 Štúr L. 97, 114, 162, 230, 231, 258, 281
 Šubík F. 117
 Šumavský v. Franta—Šumavský J.
 Švantner F. 198
 Takáčová M. 80
 Tatarka D. 307
 Teplov B. 116
 Tetmajer 300
 Thám K. I. 277
 Timrava 175, 237, 239—44
 Tomsa F. J. 277
 Trávníček Fr. 92, 151, 254, 283
 Trubeckoj N. 195
 Truchlík K. 117
 Turček F. 166
 Tvrdý P. 92, 126, 150, 256, 282, 283, 307
 uffa (Buffa Ferdinand) 128, 192, 224, 308 n.
 Uhlár V. 245—7, 283
 Ulrych J. 90
 Umanskij J. N. 79
 Ušakov D. N. 272, 284
 Vajanský S. H. 170, 203, 236, 237
 Vámoš G. 56
 Vančo M. 118—9
 Vanek P. 32, 79
 Vanovič J. 32
 Váša P. 92, 151, 254, 283
 Vavro J. 116
 Vážný V. 272, 275
 Veleslavín D. A. 273, 280
 Velešín 273
 Verne J. 116
 Vliest I. 282
 Viktorin J. K. 299
 Villon F. 86
 Vinogradov V. V. 156, 161, 162, 226, 228, 308
 Vlček J. 299
 Vratislav z Mitrovic 280
 Vusín K. Z. 274, 276
 Wagner F. 275, 278
 Wasilewska W. 301
 Weingart M. 161, 274, 277, 279
 Zalewski 301
 Záturecký A. 223, 283
 Zvolenčan Juraj 273
 Žáry—Ponická H. 86

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XVI - ČÍSLO 1

Úvodom

Štefan Peciar

Po sústredení vedeckej práce a jej organizácie v Slovenskej akadémii vied a umení, po zreorganizovaní slovenského vedeckého časopisectva má slovenská jazykoveda dva časopisecké orgány: jeden čisto náukový, bádateľský — *Jazykovedný sborník (Linguistica Slovaca)*, ktorý vydáva Slovenská akadémia vied a umení starostlivosťou svojho Jazykovedného ústavu štyri razy do roka, a druhý školský a popularizujúci — *Slovenskú reč*, jazykovedný mesačník pre školu a prax, ktorý vydáva starostlivosťou Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení Štátne nakladateľstvo.

V každom z uvedených dvoch časopisov splynuly dva pôvodne samostatné orgány. Matičný *Jazykovedný sborník* splynul s časopisom Akadémie *Linguistica Slovaca* a matičná *Slovenská reč* splynula s časopisom Bratislavského lingvistického krúžku *Slovo a tvar*. Obidva zreorganizované časopisy prevzala Slovenská akadémia vied a umení. Táto reorganizácia sa uskutočnila v záujme sústredenia slovenskej lingvistickej tvorby a v záujme zvýšenia jej kvality.

Keď čitateľom predkladáme prvé číslo staronového časopisu Slovenská reč, považujeme za potrebné naznačiť niekoľko zásad o jeho programe. Podržali sme starý názov, pretože v otázkach jazykovej kultúry chceme nadväzovať na všetky kladné výsledky, ku ktorým sa dopracovala Slovenská reč za pätnásť ročníkov svojej existencie v Matici slovenskej. Pätnásť ročníkov popularizujúceho jazykovedného časopisu — to je kus práce, ktorá sa zračí v dnešnom stave kultúrnej vyspelosti spisovnej slovenčiny a ktorú si ceníme.

Zároveň však zdôrazňujeme, že celková ideologická línia novej Slovenskej reči bude podstatne odchylná od celkovej línie toho časopisu, ktorý pred temer dvadsiatimi rokmi začali vydávať slovenskí jazykoví puristi, odborne vyškolení najmä pozitivistickou mladogramatickou metódou a ideologicky odchovaní buržoáznym nacionalizmom.

Pravda, ani matičná Slovenská reč neostala za celých pätnásť ročníkov na línii vyhraneneného jazykového purizmu. Postupne sa v nej uplatnili vplyvy funkčnej a štrukturálnej jazykovedy a v posledných ročníkoch objavili sa kedy-tedy aj články orientované marxisticky. Celkove však

maticnú Slovenskú reč vyznačovali eklekticismus a bezzásadovosť, nedostatok vyhranenej ideovej línie. Redakcia Slovenskej reči prepúšťala niekedy i články s celkom zastaralým ponímaním jazykových faktov, ktoré nijako neosožili rozvoju a pokroku našej praktickej jazykovedy.

Týchto chýb starej Slovenskej reči sa chceme zbaviť. Sme si vedomí, že jediná správna cesta, po ktorej nám treba kráčať, je cesta marxizmu-leninizmu, cesta historického a dialektického materializmu. Je možné, že naše prvé kroky na tejto ceste budú vplyvom našej výchovy idealistickými doktrínami neisté a váhavé. Aby sme prekonalí váhavosť a neistotu, budeme zámerne pestovať kritiku a sebakritiku, ktorá je nevyhnutným predpokladom každého rozvoja a pokroku. Nutnosť kritiky a sebakritiky je u nás tým naliehavejšia, pretože v slovenskej jazykovede kritika doteraz temer nejestvovala.

Pre správnu orientáciu jazykovedného bádania vyvinula sa nedávno neobyčajne priaznivá a šťastlivá situácia, keď najlepší znalec marxizmu-leninizmu a najväčší žijúci mysliteľ J. V. Stalin zasiahol do teoretických otázok jazykovedy svojimi zásadnými a bádateľsky podnetnými a plodnými úvahami, uverejnenými v moskovskej Pravde 20. júna a 4. júla t. r. a v časopise Boľševik (12. a 14. číslo). K Stalinovým štúdiám *O marxizme v jazykovede* a *K niektorým otázkam jazykovedy* budeme sa často vracáť, budeme sa z nich učiť, na ne sa odvolávať, z nich vychádzať, k ich myšlienkam zameriavať svoju prácu.

Od J. V. Stalina si osvojíme predovšetkým hlavné zásady tvorivej bádateľskej práce: nebáť sa fetišov, neprisahať na autority, nebáť sa rúcať staré a zastaralé pravdy a objavovať nové, slúžiť pokroku a bojovať proti zpiatočníctvu.

Tieto zásady budeme v praxi uskutočňovať tak, že pri svojej práci budeme vychádzať z naliehavých praktických potrieb dnešnej spoločnosti, z potrieb víťaznej robotníckej triedy. Praktické úlohy, ktoré slovenskí jazykovedci musia v krátkom čase bezpodmienečne splniť, sú už našej verejnosti známe. Je to potreba školských učebníc materinského jazyka, potreba nového vydania Pravidiel slovenského pravopisu, potreba veľkého normatívneho slovníka, rôznych terminologických slovníkov a praktických dvojazyčných slovníkov a konečne potreba vedeckej gramatiky spisovnej slovenčiny. Pri plnení týchto praktických úloh budeme si overovať pravdivosť, resp. nepravdivosť jednej či druhej lingvistickej teórie a takto — v stálom kontakte s jazykovým materiálom, poskytovaným praxou, pozorne sledujúc výsledky sovietskej a českej jazykovedy a pokrokovej jazykovedy iných ľudovodemokratických štátov — postupne vybudujeme novú, marxistickú jazykovednú teóriu.

Je prirodzené, že sa práca na plnení všetkých spomenutých úloh bude v hojnej miere odrážať v našom časopise.

Hlavnú pozornosť zacielieme na školské vyučovanie materinského jazyka. Chceme postupne odstrániť stav, ktorý sa právom vyčíta našej školskej praxi, totiž pokulhávanie školského tradovania a vykladania jazykovedných poznatkov o 30 až 50 rokov za súčasným stavom lingvistického bádania. Tento nezdravý rozstup medzi jazykovednou teóriou a školskou praxou nebudeme môcť trpieť. Naša školská prax vo vyučovaní jazyka

bude musieť urobiť veľké kroky vpred, aby čo najskôr dohonila jazykovú teóriu, budovanú na marxizme-leninizme. Tradičné obmedzovanie jazykového vyučovania na hláskoslovie a tvaroslovie musí prestať. Ústredné miesto pri jazykovom vyučovaní patrí *vete* ako základnej jednotke jazykového prejavu, vyjadrujúcej ucelenú myšlienku. V našom časopise budeme sa často zaoberať myšlienkovým a formálnym rozborom vety, lebo vetný rozbor je základ *štylistiky* a štylistika učí správne ovládať jazyk a robí z neho pružný a jemný nástroj na vyjadrovanie najsložitejších myšlienok. Od vety postupujeme jednak k *slovám* ako nositeľom ustáleného lexikálneho významu, jednak k *tvarom* jednotlivých slov a slovných kategórií ako nositeľom súvisiačnych funkcií vo vete. Formálny rozbor slova, jeho rozkladanie na základ (koreň a kmeň), odvodzovacie, skloňovacie a časovacie prípony, musí postupovať v nerozlučnej spojitosti s významovým rozborom. Hláskoslovie ako výsledok najvyššej abstrakcie treba preberať až nakoniec. V tomto smysle bude treba časom zmeniť aj vyučovacie osnovy.

V súvislosti s novým ponímaním a hodnotením jazykových faktov, vyplývajúcim z marxistických definícií jazyka ako „bezprostrednej skutočnosti myslenia“ (Marx), ako „nástroja ľudského styku a dorozumievania“ (Lenin, Stalin), budeme na stránkach nášho časopisu postupne znižovať počet článkov z hláskoslovia a tvaroslovia v tradičnom ponímaní, ale zato budeme postupne zväčšovať počet článkov z vetoslovia, zo skladby, z významoslovia a zo slovníka. Tvaroslovné články prestanú byť čisto formalistické a budú orientované na sémantiku (významoslovie).

Pravda, tento dlhodobý plán nebude možno uskutočniť naraz, hneď v prvom ročníku, najmä vzhľadom na niektoré praktické úlohy, ktoré máme pred sebou. Vzhľadom na potreby školy a hlavne pre nedostatok učebníc bude treba pravidelne uverejňovať partie učebnej látky, ktorú pre jednotlivé triedy, resp. stupne škôl predpisujú osnovy. V tejto veci nebudeme postupovať podľa presného, vopred stanoveného plánu, ale podľa toho, ako nám školskí praktici budú tlmočiť svoje ťažkosti, svoje potreby a želania.

Vzhľadom na chystané nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu a praktické dôsledky, ktoré z toho budú vyplývať, budeme sa v tomto ročníku Slovenskej reči mimoriadne často a mnoho zaoberať pravopisnými otázkami. Bude nám treba referovať o jednotlivých pravopisných úpravách, vysvetľovať ich príčinu, ich praktický dosah, bude treba verejnú podrobne poučiť o všetkých bodoch, v ktorých sa náš pravopis zjednoduší.

Celková nová línia, ktorú sme si vytýčili a ktorá sa bude zračiť už v prvom ročníku, prejaví sa najmä v kritickom postoji k minulým fázam idealistickej lingvistiky, ktoré mali odraz aj v našej praktickej jazykovede. Predovšetkým pôjde o kritiku jazykového purizmu. Boj proti akýmkoľvek pozostatkom a prežitkom jazykového purizmu povedieme v duchu zásad IX. sjazdu KSS, ktorý určil všeobecnú líniu našej kultúrnej politiky a na poli socialistickej výchovy nám uložil bojovať proti pozostatkom a prežitkom buržoáznej ideológie, najmä proti buržoáznemu nacionalizmu. Lebo šovinistický jazykový purizmus, t. j. snaha o tzv. národnú čistotu jazyka,

snaha, ktorá v praxi znamená slepé prenasledovanie každého slova, výrazu alebo väzby „cudzieho pôvodu“ (často len domnele cudzieho pôvodu), je zrejším prejavom buržoázneho nacionalizmu v praktickej jazykovede.

Puristická téza o „národnej čistote“ jazyka pre marxisticky orientovanú jazykovedu prosto neplatí. Práve tak ako niet „čistej“ rasy, niet ani „národne čistého“ jazyka. Platí to najmä pre oblasť slovníka, slovnej zásoby. V súvislosti s prácou, s každou ľudskou činnosťou, t. j. v súvislosti s rozvojom výroby, ľudskej spoločnosti a ľudského myslenia, rozširuje a obohacuje sa ustavične slovná zásoba každého živého jazyka. Pre nové predmety výroby, pre nové spoločenské vzťahy a pre nové pojmy vznikajú v jazyku nové výrazy. Ale nové výrazy sa nielen tvoria v rámci výrazových prostriedkov daného jazyka, lež sa často aj preberajú z jazyka do jazyka ako odraz hospodárskych alebo kultúrnych stykov príslušných národov. Preberaním cudzích slov a výrazov, ako to opätovne zdôraznil J. V. Stalin, jazyk, pravdaže, nestráca svoju národnú samobytnosť, ktorá je daná jeho základným slovným fondom a jeho gramatickou sústavou. Preberaním cudzích slov a výrazov sa iba rozširuje a obohacuje slovná zásoba jazyka, ktorá je síce materiálom jazyka, ale nie jeho podstatou.

Proti puristickej požiadavke „národnej čistoty“ jazyka treba postaviť ako kritérium jazykovej správnosti časté používanie daného výrazu v praxi, jeho všeobecnú srozumiteľnosť, jeho účelnosť a vhodnosť v danej funkcii. Toto tzv. funkčné hľadisko, ktoré zdôrazňovala už funkčná a štruktúrna jazykoveda, je v plnej shode s marxistickým učením o jazyku a sovietska jazykoveda ho s úspechom používa pri riešení otázok jazykovej kultúry, snahy o normovanie spisovného jazyka. (Porov. napr. článok E. S. Istrinovej, *Normy ruského spisovného jazyka a kultúra reči*, SR XV, 193 n.)

So zmenou kapitalistického zriadenia na ľudovodemokratické a socialistické pribudla slovenským jazykovedcom nová vďačná a zodpovedná úloha: byť strážcami a spolupracovníkmi marxistickej, socialistickej, plánovacej, technickej a inej odbornej i prakticko-odbornej terminologie, ktorá sa tvorí ako odraz našich nových spoločenských pomerov. Náš časopis sa plne zapojí do tejto úlohy. Bude pozorne sledovať novú terminologiu a bude spolupracovať na jej tvorení. Na rozdiel od puristov, ktorí v oblasti slovníka a terminologie častejšie zavrhovali a odmietali než prijímali a schvaľovali, budeme my nové, živé výrazy a termíny častejšie schvaľovať a lingvisticky vysvetľovať než odmietaať. Miesto purizmu budeme pestovať jazykovú štylistiku, budeme zvyšovať a prehľbovať jazykovú kultúru. Budeme bdieť nad ustálenými jazykovými normami, ale súčasne budeme poukazovať na živé tendencie, ktoré vedú jazyk k novému vývinu. Neuspokojíme sa s konštatovaním nových jazykových faktov a s ich zaradovaním do známych, „osvedčených“, „všeobecne prijatých“ schém, lež budeme známe i novoobjavené jazykové fakty skúmať s nových hľadísk. V súlade s praktickými potrebami jazyka a s jeho vývinovými tendenciami budeme činne vplývať na pretváranie jazykovej skutočnosti.

Náš časopis bude mať štyri rubriky. Prvú a najväčšiu z nich zaplnia *články a štúdie*, venované jednak a hlavne otázkam a potrebám jazykovej

výchovy na školách všetkých stupňov, jednak otázkam jazykovej výchovy v mimoškolskej praxi, v redakciách, tlačiarňach, úradoch, pri spisovateľskom povolání. Budeme tu preberať a rozoberať najmä také otázky praktickej jazykovedy, ktoré doteraz alebo vôbec neboli nastolené a riešené, alebo ktorých doterajšie riešenie sa neuberalo správnou cestou.

Druhá rubrika bude venovaná *podnetom a diskusiám*. Ako v každej vednej oblasti, tak aj v jazykovede, a to i v praktickej jazykovede, vynorujú sa často otázky, ktoré nemožno rozriešiť hneď, ktoré vyžadujú podrobné prediskutovanie a osvetlenie s mnohých stránok. Pred riešením takýchto otázok treba vypočuť mienky čím väčšieho počtu pracovníkov, niekedy treba usporiadať ankety. Na to nám bude slúžiť rubrika „podnetov a diskusií“. Príspevky menšieho rozsahu, ktoré tu budeme uverejňovať, majú byť naozaj bádateľskými podnetmi a vecnými, plodnými diskusiami. Nebudú si zpravidla nárokovávať normatívnu platnosť, ale majú byť prípravou na neskorší záver normatívnej povahy.

Dalšia rubrika bude obsahovať *posudky, referáty a zprávy*. Veľkú dôležitosť prikladáme najmä posudkom. V našich posudkoch chceme ukázať poslanie a úlohu tvorivej kritiky. Na prvom mieste venujeme pozornosť školským učebniciam a učebným pomôckam. Popri odbornej kvalite jazykových učebníc budeme si všímať aj ich ideologickú vyspelosť. Kladné stránky jednotlivých učebníc vyzdvihneme, ale tam, kde to bude potrebné, nebudeme sa vyhýbať prísnej, bolševickej kritike. Okrem učebníc budeme posudzovať jazykovú stránku populárno-náukových publikácií, originálnych i preložených. Ďalej si budeme všímať dôležité diela slovenskej literárnej produkcie, pôvodné i preklady. Kritikou zlých a nesvedomitých prekladov chceme prispieť k ozdraveniu našej prekladateľskej praxe. — V referátoch budeme zaznamenávať a kriticky hodnotiť knižné novinky, ktoré budú mať nejaký vzťah k slovenskej jazykovede, najmä k jej praktickým potrebám. — Napokon budeme v tejto rubrike podávať zprávy o činnosti Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení, ako aj o dôležitých udalostiach v jazykovede.

Posledná rubrika bude obsahovať *drobnosti*, t. j. kratšie príspevky, v ktorých sa budú riešiť jednotlivé drobné otázky, vyskytujúce sa v každodennej jazykovej praxi.

Sme si vedomí, že o úrovni časopisu nerozhoduje len redakcia a prispievatelia, ale do značnej miery i čitateľská obec. Preto chceme byť v živom styku s našimi čitateľmi. Budeme si pozorne všímať ich mienku a podľa možnosti a potreby budeme na mienku čitateľov reagovať. Najmä dve rubriky nášho časopisu, druhá („podnety a diskusie“) a štvrtá („drobnosti“), predpokladajú stály a čulý styk so širokou čitateľskou obcou. Od vás, učitelia a profesori, od vás, redaktori a korektori, od vás, spisovatelia a novinári, od vás, rozhlasoví pracovníci, od vás, robotníci a roľníci korešpondenti, od vás všetkých, milí čitatelia, čakáme podnety a námety. Obracajte sa na nás so svojimi otázkami a ťažkosťami, ktoré sa vám vyskytujú pri každodennom používaní jazyka.

Všetkých vás zveme k účinnej spolupráci na vďačnej úlohe pestovať a zdokonaľovať kultúrne dedičstvo našich predkov, najcennejší poklad našej národnej kultúry — *naš materinský jazyk*.

Sovietska diskusia o otázkach jazykovedy

Dňa 9. mája t. r. začala moskovská Pravda obsiahlym článkom prof. Čikobavu verejnú diskusiu o príčinách stagnácie a neuspokojivého stavu v sovietskej jazykovede. Priebehom tejto diskusie, na ktorej sa zúčastnili najvýznamnejší sovietski lingvisti, sa ukázalo, že príčinou neuspokojivého stavu v sovietskej jazykovede bol pomýlený smer tzv. nového učenia o jazyku, založeného N. J. Marrom, a najmä diktátorské spôsoby, ktoré si osvojili Marrovi žiaci, slepo sa pridržiavajúci Marrovho „nového učenia o jazyku“ a neprípúšťajúci kritiku a sebakritiku, ani čo len najmenší odklon od Marrových „dogiem“.

Táto sovietska verejná diskusia, ktorá mala mimoriadne vysokú úroveň, pretože bola vedená so stanoviska vyspelej marxistickej vedy, nadobúda historický, možno povedať epochálny význam tým, že do nej plodne zasiahol najlepší znalec marxizmu-leninizmu — Jozef Vissarionovič Stalin. Sovietska lingvistická diskusia a najmä Stalinove príspevky sú najväčšou udalosťou v živote a vo vedeckej práci súčasnej lingvistickej generácie..

Pre nedoceniteľný význam Stalinových diskusných príspevkov, z ktorých bude čerpať poučenie a pracovné podnety každé odvetvie lingvistickej tvorby a teda aj naša praktická jazykoveda, priniesie náš časopis Stalinove články v plnom znení. V tomto čísle uverejňujeme štúdiu *O marxizme v jazykovede* (v origináli „Otnositel'no marksizma v jazykoznaniji“), ktorá vyšla v moskovskej Pravde 20. júna t. r. V budúcom čísle prinesieme ďalšie Stalinove diskusné príspevky.

O marxizme v jazykovede

J. V. Stalin

Skupina mladých súdruhov obrátila sa na mňa s návrhom, aby som v tlači vyslovil svoju mienku o otázkach jazykovedy, najmä pokiaľ ide o marxizmus v jazykovede. Nie som jazykovedec a prirodzene nemôžem úplne uspokojiť súdruhov. Čo sa týka marxizmu v jazykovede, ako aj v iných spoločenských vedách, k tomu mám priamy vzťah. Preto ochotne odpovedám na rad otázok, ktoré mi súdruhovia položili.

Otázka: Je správne tvrdiť, že jazyk je nadstavbou nad základňou?

Odpoveď: Nie, nie je to správne.

Základňa je hospodárske zriadenie spoločnosti v danej etape jej vývoja. Nadstavbou sú politické, právne, náboženské, umelecké, filozofické náhľady spoločnosti a im zodpovedajúce politické, právne a iné ustanovizne.

Každá základňa má sebe zodpovedajúcu nadstavbu. Základňa feudálneho zriadenia má svoju nadstavbu, svoje politické, právne a iné náhľady a im zodpovedajúce ustanovizne, kapitalistická základňa má svoju nad-

stavbu, socialistická tiež svoju. Ak sa mení a likviduje základňa, v zápätí sa mení a likviduje jej nadstavba, ak vzniká nová základňa, v zápätí vzniká jej zodpovedajúca nadstavba.

Jazyk sa v tomto ohľade zásadne líši od nadstavby. Vezmime napr. ruskú spoločnosť a ruský jazyk. Za posledných tridsať rokov bola v Rusku zlikvidovaná stará kapitalistická základňa a vybudovaná nová, socialistická základňa. V súlade s tým likvidovala sa nadstavba nad kapitalistickou základňou a utvorila sa nová nadstavba, zodpovedajúca socialistickej základni. Teda staré politické, právne a iné ustanovizne nahradily sa novými, socialistickými. A jednako ruština ostala v podstate takou, akou bola pred Októbrovým prevratom.

Čo sa zmenilo v ruštine za toto obdobie? Zmenila sa do istej miery slovná zásoba ruštiny, zmenila sa v tom smysle, že sa doplnila značným počtom nových slov a výrazov, ktoré vznikly v súvislosti so vznikom novej socialistickej výroby, so vznikom nového štátu, novej socialistickej kultúry, nového verejného života, novej morálky a napokon v súvislosti so vzrastom techniky a vedy; zmenil sa význam mnohých slov a výrazov, ktoré nadobudly novú významovú náplň; zo slovníka vypadlo isté množstvo zastaralých slov. Pokiaľ však ide o základný slovný fond a gramatickú stavbu ruštiny, ktoré tvoria základ jazyka, tie sa po likvidácii kapitalistickej základne nielen nelikvidovali a nezamenily novým základným slovným fondom a novou gramatickou stavbou jazyka, lež naopak zachovali sa neporušené a ostaly bez akýchkoľvek podstatných zmien, zachovali sa práve ako základ súčasnej ruštiny.

Ďalej. Nadstavba sa vytvára zo základne, ale to vôbec neznamená, že len odzrkadľuje základňu, že je pasívna, neutrálna, že sa chová ľahostajne k osudu svojej základne, k osudu tried, k povahe zriadenia. Naopak, nová nadstavba stáva sa mohutnou aktívnou silou, aktívne pomáha svojej základni nadobudnúť pevné formy, robí všetko, aby pomohla novému zriadeniu doraziť a zlikvidovať starú základňu a staré triedy.

Inak to ani nemôže byť. Základňa práve preto utvára nadstavbu, aby jej táto nadstavba slúžila, aby jej aktívne pomáhala pri formovaní a upevňovaní sa, aby aktívne bojovala za likvidáciu starej, odumierajúcej základne s jej starou nadstavbou. Stačí, aby sa nadstavba zriekla tejto svojej služobnej úlohy, stačí, aby nadstavba prešla z pozície aktívnej obhajoby svojej základne na pozíciu indiferentného pomeru k nej, na pozíciu rovnakého pomeru k triedam, — a hneď stratí svoju kvalitu a prestane byť nadstavbou.

Jazyk sa v tomto ohľade zásadne líši od nadstavby. Jazyk nevytvorila tá či oná základňa, stará alebo nová základňa v lone danej spoločnosti, lež celý priebeh dejín spoločnosti a dejín základní za mnohé storočia. Jazyk nebol utvorený jednou triedou, lež celou spoločnosťou, všetkými triedami spoločnosti, úsilím stoviek pokolení. Bol utvorený nie na uspokojenie potrieb jednej triedy, lež celej spoločnosti, všetkých tried spoločnosti. Práve preto bol utvorený ako celonárodný jazyk, jednotný pre celú spoločnosť a spoločný pre všetkých členov spoločnosti. Vzhľadom na to služobná úloha jazyka ako nástroja vzájomného styku ľudí nie je v tom, aby slúžila jednej triede na úkor druhých tried, lež v tom, aby rovnako slúžil celej

spoločnosti, všetkým triedam spoločnosti. Tým sa vlastne vysvetľuje, že jazyk môže rovnako slúžiť tak starému, odumierajúcemu zriadeniu, ako aj novému, nastupujúcemu zriadeniu, tak starej ako i novej základni, tak vykorisťovateľom ako i vykorisťovaným.

Nie je pre nikoho tajnosťou fakt, že ruština práve tak dobre slúžila ruskému kapitalizmu a ruskej buržoáznej kultúre pred Októbrovým prevratom, ako dnes slúži socialistickému zriadeniu a socialistickej kultúre ruskej spoločnosti.

To isté treba povedať o ukrajinčine, bieloruštine, uzbečtine, kazačtine, gruzínčine, arménčine, estónčine, litovčine, lotyštine, moldavčine, tatárčine, azerbajdžančine, baškirčine, turkmenčine a o iných jazykoch sovietskych národov, jazykoch, ktoré práve tak dobre slúžili starému, buržoáznemu zriadeniu týchto národov, ako slúžia novému, socialistickému zriadeniu.

Inak to ani nemôže byť. Veď jazyk jestvuje práve na to, bol utvorený práve na to, aby slúžil spoločnosti ako celku za nástroj styku medzi ľuďmi, aby bol spoločným pre členov spoločnosti a jednotným pre spoločnosť, aby rovnako slúžil členom spoločnosti bez ohľadu na ich triedne postavenie. Stačí, aby jazyk ustúpil z tejto celonárodnej pozície, stačí, aby prešiel na pozíciu uprednostňovania a podporovania niektorej sociálnej skupiny na úkor iných sociálnych skupín spoločnosti, hneď stratí svoj charakter, prestane byť prostriedkom styku medzi ľuďmi v spoločnosti, zmení sa na žargón niektorej sociálnej skupiny, degraduje sa a odsudzuje sám seba na zánik.

Jazyk, ktorý sa v tomto ohľade zásadne líši od nadstavby, nelíši sa od výrobných prostriedkov, povedzme od strojov, ktoré taktiež môžu slúžiť rovnako kapitalistickému ako i socialistickému zriadeniu.

Dalej. Nadstavba je produktom jednej epochy, v ktorej žije a pôsobí daná hospodárska základňa. Preto nadstavba nežije dlho, likviduje sa a mizne s likvidáciou a zánikom danej základne.

Jazyk naopak je produktom celého radu epoch, v priebehu ktorých sa formuje, obohacuje, rozvíja a brúsi. Preto jazyk žije neporovnateľne dlhšie ako ktorákoľvek základňa i ktorákoľvek nadstavba. Tým sa práve vysvetľuje, že vznik a likvidácia nielen jednej základne a jej nadstavby, ale aj niekoľkých základní a im zodpovedajúcich nadstavieb nevedie v dejinách k likvidácii daného jazyka, k likvidácii jeho štruktúry a k vzniku nového jazyka s novým slovným fondom a s novou gramatickou stavbou.

Od Puškinovej smrti uplynulo vyše sto rokov. Za tento čas v Rusku bolo zlikvidované feudálne i kapitalistické zriadenie a vzniklo tretie, socialistické zriadenie. Boli teda zlikvidované dve základne so svojimi nadstavbami a vznikla nová, socialistická základňa so svojou novou nadstavbou. A predsa, ak vezmeme napr. ruštinu, vidíme, že za toto dlhé obdobie neprekonal nijaký zlom, takže súčasná ruština sa len nepatrne líši svojou štruktúrou od Puškinovho jazyka.

Čo sa zmenilo v ruštine za toto obdobie? Za toto obdobie sa značne obohatila slovná zásoba ruštiny; vypadlo z nej veľké množstvo zastaralých slov; zmenil sa význam značného počtu slov; zlepšila sa gramatická stavba jazyka. Pokiaľ ide o štruktúru puškinského jazyka s jeho gra-

matickou stavbou a základným slovným fondom, zachovala sa ona vo všetkom podstatnom ako základ súčasného ruského jazyka.

A je to celkom pochopiteľné. Naozaj načo by bolo treba, aby sa po každom prevrate jestvujúca štruktúra jazyka, jeho gramatická stavba a základný slovný fond ničily a zamieňali novými, ako to obvyčajne býva s nadstavbou? Komu treba, aby „voda“, „zem“, „hora“, „les“, „ryba“, „človek“, „chodiť“, „robiť“, „vyrábať“, „obchodovať“ atď. nazývaly sa nie vodou, zemou, horou atď., ale nejako inak? Komu treba, aby sa ohýbanie slov v jazyku a sskupovanie slov vo vetách dialo nie podľa jestvujúcej gramatiky, lež podľa nejakej celkom inej? Aký úžitok by mala revolúcia z takého prevratu v jazyku? Dejiny vôbec nerobievajú nič podstatného, ak to nie je nevyhnutné. Vzniká otázka, načo je nevyhnutný takýto jazykový prevrat, ak je dokázané, že jestvujúci jazyk so svojou štruktúrou sa v podstate celkom hodí na uspokojenie potrieb nového zriadenia. Zničiť starú nadstavbu a zameniť ju novou je možné a nutné za niekoľko rokov, aby sa dala voľnosť rozvoju výrobných síl spoločnosti; no ako zničiť jestvujúci jazyk a vybudovať namiesto neho nový za niekoľko rokov a nevnieš tým anarchiu do spoločenského života, nevytvoríš nebezpečenstvo rozpadnutia spoločnosti? Kto okrem Donov Quijotov si môže stavať takýto cieľ?

Napokon ešte jeden podstatný rozdiel medzi nadstavbou a jazykom. Nadstavba nie je bezprostredne spätá s výrobou, s výrobnou činnosťou človeka. Je spätá s výrobou iba nepriamo, prostredníctvom hospodárstva, prostredníctvom základne. Preto nadstavba odzrkadľuje zmeny v stupni vývoja výrobných síl nie hneď a nie priamo, ale až po zmenách v základni, až keď sa zmeny vo výrobe odrazia v zmenách základne. To znamená, že okruh pôsobnosti nadstavby je úzky a obmedzený.

Jazyk naopak je spätý s výrobnou činnosťou človeka bezprostredne a nielen s činnosťou výrobnou, ale aj s každou inou činnosťou človeka vo všetkých odboroch jeho práce, od výroby po základňu, od základne po nadstavbu. Preto jazyk odzrkadľuje zmeny vo výrobe hneď a priamo, nečakajúc na zmeny v základni. Preto okruh pôsobnosti jazyka, ktorý zahrnuje všetky oblasti ľudskej činnosti, je oveľa širší a všestrannejší než okruh pôsobnosti nadstavby. Ba čo viac, okruh pôsobnosti jazyka je takmer neobmedzený.

Hlavne týmto sa vysvetľuje, že jazyk, najmä jeho slovná zásoba, je v stave temer ustavičných zmien. Nepretržitý vzrast priemyslu a poľnohospodárstva, obchodu a dopravy, techniky a vedy vyžaduje od jazyka dopĺňanie jeho slovníka novými slovami a výrazmi, potrebnými pre ich prácu. A jazyk, bezprostredne odzrkadľujúc tieto potreby, obohacuje svoj slovník novými slovami, zdokonaľuje svoju gramatickú stavbu.

A preto:

- a) marxista nemôže považovať jazyk za nadstavbu nad základňou;
- b) pliesť jazyk s nadstavbou znamená dopustiť sa vážnej chyby.

Otázka: Je správne tvrdiť, že jazyk vždy bol a ostane triednym, že spoločný a pre spoločnosť jednotný, beztriedny, celonárodný jazyk nejestvuje?

Odpoveď: Nie, nie je to správne.

Nie je ťažko pochopiť, že v spoločnosti, kde niet tried, nemôže byť ani reči o triednom jazyku. Prvotná pospolná spoločnosť nepoznala triedy, teda nemohol tam byť ani triedny jazyk, jazyk tam bol spoločný, jednotný pre celý kolektív. Námetka, že triedou treba rozumieť každý ľudský kolektív, teda i prvotný pospolný kolektív, nie je námetkou, ale iba slovnou hrou, ktorá nezasluhuje, aby sme ju vyvracali.

Čo sa týka ďalšieho vývoja od rodových jazykov ku kmeňovým jazykom, od kmeňových jazykov k jazykom národnosti a od jazykov národnosti k jazykom národným — všade, na všetkých vývojových etapách jazyk ako prostriedok styku ľudí v spoločnosti bol spoločný a jednotný pre spoločnosť a rovnako slúžil členom spoločnosti bez ohľadu na ich sociálne postavenie.

Nemám tu na zreteli ríše otrokárske a stredoveké, povedzme ríšu Kýrovu a Alexandra Veľkého, alebo ríšu Caesarovu a Karola Veľkého, ktoré nemaly svoju hospodársku základňu a boli iba dočasnými a nestálymi vojensko-administratívnymi sväzkami. Tieto ríše nielen nemaly, ale ani nemohly mať pre celú ríšu jednotný a pre všetkých členov ríše srozumiteľný jazyk. Tvorily konglomerát kmeňov a národností, ktoré žily svojim vlastným životom a maly svoje vlastné jazyky. Teda nemám tu na zreteli tieto a im podobné ríše, lež tie kmene a národnosti, ktoré boli ich súčiastkami, maly svoju hospodársku základňu a svoje oddávna jestvujúce jazyky. Dejiny hovoria, že jazyky týchto kmeňov a národností neboly triedne, lež celonárodné, spoločné kmeňom a národnostiam a im srozumiteľné.

Prirodzene, popritom jestvovaly dialekty, miestne nárečia, ale nad nimi prevládal a bol im nadradený jednotný a spoločný jazyk kmeňa alebo národnosti.

Neskoršie, s nastolením kapitalizmu, s likvidáciou feudálnej rozdrobenosti a s utvorením národného trhu, vyvinuly sa z národností národy a z jazykov národnostných jazyky národné. Dejiny hovoria, že národné jazyky nie sú triedne, lež celonárodné, spoločné pre členov národov a jednotné pre celý národ.

Ako už bolo povedané, jazyk ako prostriedok styku ľudí v spoločnosti rovnako slúži všetkým triedam spoločnosti a v tomto ohľade prejavuje k triedam určitú ľahostajnosť. Ale ľudia, jednotlivé sociálne skupiny, triedy zďaleka nie sú k jazyku ľahostajné. Snažia sa využiť jazyk pre svoje záujmy, vnútiť mu svoj osobitný slovník, svoje osobitné termíny, svoje osobitné výrazy. V tomto ohľade zvlášť vynikajú najvyššie vrstvy majetných tried, ktoré sa odtrhly od ľudu a nenávidia ho: šľachtická aristokracia a horné vrstvy buržoázie. Utvárajú sa „triedne“ dialekty, žargóny, salónne „jazyky“. V spisbe sa tieto dialekty a žargóny často nesprávne hodnotia ako jazyky: „šľachtický jazyk“, „buržoázny jazyk“ oproti „proletárskemu jazyku“ a „sedliackemu jazyku“. Na základe toho niektorí naši súdruhovia došli napodiv k záveru, že národný jazyk je fikcia, že reálne jestvujú iba triedne jazyky.

Myslím, že nie je nič myľnejšieho ako takýto záver. Či tieto dialekty a žargóny možno považovať za jazyky? Rozhodne nemožno. Nemožno po

prvé preto, že tieto dialekty a žargóny nemajú svoju vlastnú gramatickú stavbu a základný slovný fond, ale ich preberajú z národného jazyka. Nemožno po druhé preto, že dialekty a žargóny majú úzku oblasť používania medzi členmi vyšších kruhov tej-ktorej triedy a vôbec sa nehodia za prostriedok styku medzi ľuďmi pre spoločnosť ako celok. Čo vlastne majú tieto dialekty a žargóny? Majú určitý počet niektorých špecifických slov, odzrkadľujúcich špecifický vkus aristokracie alebo vyšších vrstiev buržoázie; majú určité množstvo výrazov a zvrátov, ktoré sa vyznačujú vyberanosťou, galantnosťou a ktoré nemajú „hrubých“ výrazov a zvrátov národného jazyka; napokon majú určité množstvo cudzích slov. Ale všetko podstatné, t. j. prevažná väčšina slov a gramatická stavba, je prevzaté zo spoločného národného jazyka. Teda dialekty a žargóny sú odnože spoločného národného jazyka, bez akejkoľvek jazykovej samostatnosti a odsúdené na živorenie. Myslieť si, že dialekty a žargóny môžu sa vyvinúť v samostatné jazyky, schopné vytisnúť a nahradiť národný jazyk, znamená stratiť historickú perspektívu a opustiť pozície marxizmu.

Niektorí sa odvolávajú na Marxa, citujú jedno miesto z jeho článku „Svätý Max“, kde sa hovorí, že buržoa má svoj „jazyk“, že tento jazyk „je produktom buržoázie“, že je preniknutý duchom merkantilizmu a kúpy-predaja. Týmto citátom niektorí súdruhovia chcú dokázať, že vraj Marx bol za „triednosť“ jazyka, že popieral existenciu jednotného národného jazyka. Keby tito súdruhovia zaujali k veci objektívne stanovisko, museli by uviesť aj druhý citát z toho istého článku „Svätý Max“, kde Marx, dotýkajúc sa otázky o cestách utvárania jednotného národného jazyka, hovorí o „koncentracii dialektov v jednotný národný jazyk, podmienenej hospodárskou a politickou koncentraciou“.

Marx teda uznával nutnosť *jednotného národného jazyka* ako vyššej formy, ktorej sú podradené dialekty ako nižšie formy.

Cím teda môže byť jazyk buržou, ktorý podľa Marxových slov „je produktom buržoázie“? Pokladal ho Marx za taký istý jazyk, ako je národný jazyk so svojou osobitnou jazykovou štruktúrou? Mohol ho pokladať za takýto jazyk? Prirodzene, nie! Marx chcel jednoducho povedať, že mešťiaci znešvárili jednotný národný jazyk svojím kšeftárskym slovníkom, že teda mešťiaci majú svoj kšeftársky žargón.

Ukazuje sa, že tito súdruhovia skreslili Marxovo stanovisko. A skreslili ho preto, lebo necitovali Marxa ako marxisti, ale ako školometi, pričom si neujasnili podstatu veci.

Niektorí sa odvolávajú na Engelsa a citujú z brošúry „Postavenie robotníckej triedy v Anglicku“ Engelsove slová, že „... anglická robotnícka trieda stala sa postupom času celkom iným národom ako je anglická buržoázia“, že „robotníci hovoria iným dialektom, majú iné idey a predstavy, iné mravy a mravné zásady, iné náboženstvo a inú politiku ako buržoázia“. Na základe tohto citátu niektorí súdruhovia usudzujú, že Engels popieral nutnosť spoločného celonárodného jazyka, že teda bol za „triednosť“ jazyka. Engels tu, pravda, nehovorí o jazyku, ale o dialekte, lebo plne chápe, že dialekt ako odnož národného jazyka nemôže nahradiť národný jazyk. Ale tito súdruhovia zrejme nesympatizujú príliš s rozdielom medzi jazykom a dialektom...

Je zrejmé, že citát je tu použitý nevhodne, lebo Engels tu nehovorí o „triednych jazykoch“, ale predovšetkým o triednych ideách, predstavách, mravoch, mravných zásadách, o náboženstve a politike. Je celkom správne, že idey, predstavy, mravy, mravné zásady, náboženstvo a politika meštíakov a proletárov sú priamo protikladné. Ale čo s tým má do činenia národný jazyk alebo „triednosť“ jazyka? Môže byť azda existencia triednych protikladov v spoločnosti dôvodom pre „triednosť“ jazyka alebo proti nutnosti jednotného národného jazyka? Marxizmus učí, že spoločenstvo jazyka je jedným z najdôležitejších znakov národa, pričom dobre vie, že vnútri národa jestvujú triedne protiklady. Uznávajú spomenutí súdruhovia túto marxistickú tézu?

Niektorí sa odvolávajú na Lafargua a poukazujú na to, že Lafargue vo svojej brošúre „Jazyk a revolúcia“ uznáva „triednosť“ jazyka, že vraj popiera nevyhnutnosť spoločného národného jazyka. To nie je správne. Lafargue naozaj hovorí o „šľachtickom“ alebo „aristokratickom“ jazyku a o „žargónoch“ rozličných vrstiev spoločnosti. Lenže títo súdruhovia zabúdajú, že Lafargua nezaujíma otázka rozdielu medzi jazykom a žargónom a že Lafargue nazýva dialekty raz „umelým jazykom“, raz „žargónom“, pričom jednoznačne vyhlasuje vo svojej brošúre, že „umelý jazyk, ktorým sa vyznačuje aristokracia . . . oddelil sa od celonárodného jazyka, ktorým hovorili tak meštiaci, ako aj remeselníci, tak mesto, ako aj dedina“.

Lafargue teda uznáva existenciu a nutnosť celonárodného jazyka a plne chápe podradenosť a závislosť „aristokratického jazyka“ a iných dialektov a žargónov od celonárodného jazyka.

Vidieť, že odvolávanie sa na Lafargua sa minulo s cieľom.

Niektorí sa odvolávajú na to, že v istom čase v Anglicku anglickí feudáli „po storočia“ hovorili po francúzsky, kým anglický ľud hovoril po anglicky, že táto okolnosť je vraj argumentom pre „triednosť“ jazyka a proti nutnosti celonárodného jazyka. Ale toto nie je argument, lež nepodarená anekdota. Po prvé po francúzsky nehovorili vtedy všetci feudáli, ale len nepatrná špička anglických feudálov pri kráľovskom dvore a v grófstvach. Po druhé feudáli nehovorili akýmsi „triednym jazykom“, lež obyčajnou celonárodnou francúzštinou. Po tretie, ako je známe, toto hračkárenie s francúzštinou zmizlo neskôršie bez stopy a ustúpilo celonárodnej angličtine. Myslia si títo súdruhovia, že anglickí feudáli dorozumievali sa s anglickým ľudom „po storočia“ pomocou tlmočníkov, že vôbec nepoužívali angličtinu, že vôbec nebolo celonárodnej angličtiny, že francúzština bola vtedy v Anglicku niečím závažnejším než salónnym jazykom, platným len v úzkom kruhu najvyššej anglickej aristokracie? Ako možno na základe takýchto anekdotických „argumentov“ popierať existenciu a nutnosť celonárodného jazyka?

Ruskí aristokrati tiež svojho času s obľubou pestovali francúzsku konverzáciu na cárskom dvore i v salónoch. Vystatovali sa tým, že keď hovoria po rusky, pletie sa im na jazyk francúzština, že po rusky vedia hovoriť len s francúzskym prízvukom. Znamená to, že v Rusku vtedy nebolo celonárodnej ruštiny, že celonárodný jazyk bol vtedy fikciou, kým „triedne jazyky“ boli skutočnosťou?

Naši súdruhovia sa tu dopúšťajú prinaajmenšom dvoch omylov.

Prvý omyl je v tom, že pletú jazyk s nadstavbou. Myslia si, že ak nadstavba má triedny ráz, potom i jazyk musí byť nie celonárodný, lež triedny. Ale povedal som už vyššie, že jazyk a nadstavba sú dva rozličné pojmy, že marxista nemôže pripustiť, aby sa tieto pojmy pletly.

Druhý omyl spočíva v tom, že títo súdruhovia chápu protichodnosť záujmov buržoázie a proletariátu, ich urputný triedny boj ako rozklad spoločnosti, ako pretrhnutie akýchkoľvek spojív medzi nepriateľskými triedami. Myslia si, že nakoľko sa spoločnosť rozpadla a niet viac jednotnej spoločnosti, ale sú iba triedy, netreba ani jednotného jazyka pre celú spoločnosť, netreba národného jazyka. Čo teda ostáva, ak sa spoločnosť rozpadla a niet viac spoločného národného jazyka? Ostávajú triedy a „triedne jazyky“. Je pochopiteľné, že každý „triedny jazyk“ bude mať svoju „triednu“ gramatiku — „proletársku“ gramatiku, „buržoáznú“ gramatiku. Pravda, takéto gramatiky v skutočnosti nejestvujú. Ale to neprivádza týchto súdruhov do rozpakov. Veria, že sa takéto gramatiky objavajú.

Mali sme svojho času „marxistov“, ktorí tvrdili, že železnice, ktoré v našej zemi ostaly po Októbrovom prevrate, sú buržoáznymi železnicami, že sa nám marxistom nepatrí ich používať, že ich treba zničiť a vybudovať nové „proletárske“ železnice. Za to dostali prezývku „troglodyti“.*

Je pochopiteľné, že takýto primitívny anarchistický náhľad na spoločnosť, triedy a jazyk nemá nič spoločného s marxizmom. Ale takýto náhľad nepochybne existuje a naďalej žije v hlavách niektorých našich popletených súdruhov.

Je samozrejme nesprávne tvrdiť, že v dôsledku urputného triedneho boja spoločnosť sa vraj rozpadla na triedy, ktoré už nie sú navzájom hospodársky pospájané v jednej spoločnosti. Naopak. Dokiaľ jestvuje kapitalizmus, meštiasi a proletári budú navzájom pospájaní všetkými nitiami hospodárstva ako súčasti jednotnej kapitalistickej spoločnosti. Buržoázia nemôže žiť a obohacovať sa, ak nemá k dispozícii námezdné pracujúcich; proletári nemôžu ďalej existovať, ak sa nedajú najímať kapitalistami. Prerušenie akýchkoľvek hospodárskych spojív medzi nimi znamená koniec akejkoľvek výroby a koniec výroby vedie k záhube spoločnosti, k záhube samých tried. Je pochopiteľné, že ani jedna trieda sa nechce vystaviť zničeniu. Preto triedny boj, nech by bol akokoľvek ostrý, nemôže viesť k rozpadu spoločnosti. Len ignorantstvo v otázkach marxizmu a úplné nepochopenie povahy jazyka mohli našepkať niektorým našim súdruhom bájkú o rozpade spoločnosti, o „triednych“ jazykoch, o „triednych“ gramatikách.

Niektorí sa zas odvolávajú na Lenina a pripomínajú, že Lenin uznával existenciu dvoch kultúr za kapitalizmu, buržoáznej a proletárskej, že heslo národnej kultúry za kapitalizmu je nacionalistickým heslom. Toto všetko je správne a Lenin tu má úplne pravdu. Ale čo s tým má do činenia „triednosť“ jazyka? Odvolávajú sa na Leninove slová o dvoch kultúrach za kapitalizmu, títo súdruhovia, ako vidno, chcú nahovoriť číta-

* troglodyti — jaskynní ľudia (pozn. red.).

teľovi, ako by existencia dvoch kultúr v spoločnosti, kultúry buržoáznej a proletárskej, znamenala, že jazyky tiež musia byť dva, keďže jazyk je spätý s kultúrou, — teda Lenin popiera nutnosť jednotného národného jazyka, teda Lenin je za „triedne“ jazyky. Omyl týchto súdruhov je tu v tom, že stotožňujú a pletú jazyk s kultúrou. Zatiaľ kultúra a jazyk sú dve rôzne veci. Kultúra môže byť i buržoázna i socialistická, ale jazyk ako prostriedok styku je vždy jazykom celonárodným a môže slúžiť i buržoáznej i socialistickej kultúre. Nie je azda pravda, že ruština, ukrajinčina, uzbečtina slúžia teraz socialistickej kultúre týchto národov rovnako dobre, ako slúžili pred Októbrovým prevratom ich buržoáznym kultúram? Veľmi sa teda mýlia títo súdruhovia, keď tvrdia, že existencia dvoch rôznych kultúr vedie k utvoreniu dvoch rôznych jazykov a k popieraní nutnosti jednotného jazyka.

Keď Lenin hovoril o dvoch kultúrach, vychádzal práve z tézy, že existencia dvoch kultúr nemôže viesť k popieraní jednotného jazyka a k utvoreniu dvoch jazykov, že jazyk musí byť jednotný. Keď bundovci* začali Lenina obviňovať, že popiera nutnosť národného jazyka a kultúru chápe ako „nenárodnú“, Lenin, ako je známe, ostro proti tomu protestoval a vyhlásil, že bojuje proti buržoáznej kultúre a nie proti národnému jazyku, ktorého nutnosť pokladá za nespornú. Je čudné, že niektorí naši súdruhovia sa dali po stopách bundovcov.

Pokiaľ ide o jednotný jazyk, ktorého nutnosť vraj Lenin popiera, patrilo by sa vypočúť tieto Leninove slová:

„Jazyk je najdôležitejším prostriedkom styku medzi ľuďmi; jednota jazyka a jeho nerušený vývin je jednou z najdôležitejších podmienok naozaj slobodného a rozsiahleho obchodného styku, zodpovedajúceho súčasnému kapitalizmu, slobodného a širokého sskupovania obyvateľstva podľa všetkých jednotlivých tried.“

Ukazuje sa, že ctení súdruhovia prekrútili Leninove náhľady.

Niektorí sa napokou odvolávajú na Stalina. Uvádzajú citát zo Stalina, podľa ktorého „buržoázia a jej nacionalistické strany boli a ostanú v tomto období hlavnou a vedúcou silou takých národov“. To všetko je správne. Buržoázia a jej nacionalistické strany naozaj vedú buržoáznu kultúru tak isto, ako proletariát a jeho internacionalistická strana vedú proletársku kultúru. Ale čo s tým má do činenia „triednosť“ jazyka? Či azda týmto súdruhom nie je známe, že národný jazyk je formou národnej kultúry, že národný jazyk môže slúžiť i buržoáznej i socialistickej kultúre? Nie sú azda naši súdruhovia oboznámení so známou formulou marxistov, podľa ktorej dnešná ruská, ukrajinská, bieloruská a iné kultúry sú socialisticke obsahom a národné formou, t. j. jazykom? Súhlasia súdruhovia s touto marxistickou formulou?

Omyl našich súdruhov je tu v tom, že nevidia nijaký rozdiel medzi kultúrou a jazykom a nechápu, že kultúra sa svojím obsahom mení s každým novým obdobím vývoja spoločnosti, kým jazyk ostáva v základe ten istý v priebehu niekoľkých období a rovnako slúži tak novej kultúre ako aj starej.

* Prívrženci „Bundu“, malomeštiackej menševickej organizácie. Bund čiže Všeobecný židovský sociálnodemokratický sväz jestvoval od r. 1897 do 1921.

A preto:

- a) jazyk ako prostriedok styku vždy bol a ostane jednotný pre spoločnosť a spoločný pre jej členov;
- b) existencia dialektov a žargónov nepopiera, lež potvrdzuje existenciu celonárodného jazyka, ktorého sú odnožami a ktorému sú podradené;
- c) formula o „triednosti“ jazyka je chybná, nemarxistická.

Otázka: Aké sú charakteristické znaky jazyka?

Odpoveď: Jazyk patrí medzi spoločenské javy, ktoré pôsobia po celý čas jestvovania spoločnosti. Jazyk sa rodí a rozvíja so zrodom a rozvojom spoločnosti. Umiera spolu so smrťou spoločnosti. Mimo spoločnosti niet jazyka. Preto jazyk a zákony jeho vývoja možno pochopiť iba vtedy, ak sa skúma v nerozlučnej spojitosti s dejinami spoločnosti, s dejinami národa, ktorému patrí skúmaný jazyk a ktorý je tvorcom a nositeľom toho jazyka.

Jazyk je prostriedok, nástroj, pomocou ktorého sa ľudia medzi sebou stýkajú, vymieňajú si myšlienky a dosahujú vzájomné dorozumenie. Pretože jazyk je bezprostredne spätý s myslením, registruje a fixuje v slovách a v spojeniach slov do viet výsledky myslenia, úspechy poznávacej činnosti človeka a takto umožňuje výmenu myšlienok v ľudskej spoločnosti.

Výmena myšlienok je stálou a životnou nevyhnutnosťou, keďže bez nej nemožno organizovať spoločné akcie ľudí v boji proti silám prírody, v boji za výrobu potrebných materiálnych statkov, nemožno dosiahnuť úspechy vo výrobnej činnosti spoločnosti, — teda nie je možná sama existencia spoločenskej výroby. Teda bez jazyka, srozumiteľného spoločnosti a spoločného jej členom, spoločnosť prestáva vyrábať, rozpadáva sa a prestáva jestvovať ako spoločnosť. V tomto smysle jazyk, ktorý je nástrojom styku, je súčasne aj nástrojom boja a vývoja spoločnosti.

Ako je známe, všetky slová vyskytujúce sa v jazyku tvoria spolu takzvanú slovnú zásobu jazyka. Najdôležitejším v slovnej zásobe jazyka je základný slovný fond, do ktorého patria všetky základné slová ako jeho jadro. Slovný fond je oveľa menej rozsiahly ako slovná zásoba jazyka, ale žije veľmi dlho, po mnoho stáročí a poskytuje jazyku bázu pre tvorenie nových slov. Slovná zásoba odzrkadľuje stav jazyka: čím bohatšia a mnohostrannejšia je slovná zásoba, tým bohatší a vyvinutejší je jazyk.

Avšak slovná zásoba sama o sebe netvorí ešte jazyk, je skôr len stavebným materiálom jazyka. Tak ako stavebný materiál v stavebníctve netvorí budovu, hoci bez neho nemožno budovu vystavať, tak ani slovná zásoba jazyka netvorí samotný jazyk, hoci bez nej nie je mysliteľný nijaký jazyk. Ale slovná zásoba jazyka nadobúda obrovský význam, keď ňou začne disponovať gramatika jazyka, ktorá určuje pravidlá ohýbania slov, pravidlá spojovania slov do viet a tak dáva jazyku súlad a smysel. Gramatika (morfologia a syntax) je súhrn pravidiel o ohýbaní slov a o spojovaní slov do viet. Teda práve vďaka gramatike jazyk nadobúda možnosť zaodiť ľudské myšlienky do materiálneho jazykového rúcha.

Charakteristická črta gramatiky je to, že podáva pravidlá o ohýbaní slov, pričom nemá na zreteli konkrétne slová, lež slová vôbec bez akejkolvek konkrétnosti; gramatika podáva pravidlá o tvorení viet, pričom nemá na zreteli nejaké konkrétne vety, povedzme konkrétny podmet, konkrétny prísudok ap., lež vôbec každú vetu, bez ohľadu na konkrétnu formu tej alebo inej vety. To znamená, že gramatika abstrahuje od jednotlivého a konkrétneho či v slovách či vo vetách a všima si to všeobecné, čo je základom ohýbania slov a spojovania slov do viet, a vyvodzuje z toho gramatické pravidlá, gramatické zákony. Gramatika je výsledkom zdíhavej abstrakčnej práce ľudského myslenia, ukazovateľom obrovských úspechov myslenia.

V tomto ohľade gramatika pripomína geometriu, ktorá podáva svoje zákony, abstrahujúc od konkrétnych predmetov, skúmajúc predmety ako telesá zbavené konkrétnosti a určujúc vzťahy medzi nimi nie ako konkrétne vzťahy nejakých konkrétnych predmetov, lež ako vzťahy telies vôbec, pozbavené akejkolvek konkrétnosti.

Na rozdiel od nadstavby, ktorá je spätá s výrobou nie priamo, lež prostredníctvom hospodárstva, jazyk je bezprostredne spätý s výrobnou činnosťou človeka práve tak, ako s akoukoľvek inou činnosťou vo všetkých oblastiach jeho práce bez výnimky. Preto slovná zásoba jazyka, ako najcitlivejšia na zmeny, je v stave skoro ustavičných zmien. Pritom jazyk, na rozdiel od nadstavby, nemusí čakať na likvidáciu základne, ale vnáša zmeny do svojej slovnej zásoby ešte pred likvidáciou základne a bez ohľadu na stav základne.

Avšak slovná zásoba jazyka mení sa nie ako nadstavba, nie odstránením starého a vytvorením nového, lež obohacovaním jestvujúceho slovníka novými slovami, ktoré vznikly v súvislosti so zmenami spoločenského zriadenia, s vývinom výroby, s vývinom kultúry, vedy a pod. Pritom, i keď zo slovnej zásoby jazyka vypadá obyčajne určité množstvo zastaralých slov, pribúda do nej omnoho väčšie množstvo nových slov. Čo sa týka základného slovného fondu, ten sa zachováva vo všetkom podstatnom a využíva sa ako základ slovnej zásoby jazyka.

A to je pochopiteľné. Nie je vôbec potrebné ničť základný slovný fond, keď ho možno úspešne využiť v priebehu celého radu historických období, nehovoriac ani o tom, že zničenie základného slovného fondu, nashromaždeného po stáročia, pri nemožnosti utvoriť nový základný fond v krátkom čase, viedlo by k paralýze jazyka, k úplnému rozbitiu vzájomného styku medzi ľuďmi.

Gramatická stavba jazyka sa mení ešte pomalšie ako jeho základný slovný fond. Gramatická stavba, ktorá sa vypracovala v priebehu epoch a prešla do tela a krvi jazyka, mení sa ešte pomalšie ako základný slovný fond. Postupom času, prirodzene, tiež prekonáva zmeny, zdokonaľuje sa, zlepšuje a spresňuje svoje pravidlá, obohacuje sa o nové pravidlá. Ale základy gramatickej stavby zachovávajú sa po veľmi dlhý čas, keďže — ako ukazujú dejiny — môžu úspešne slúžiť spoločnosti celý rad epoch.

A tak gramatická stavba jazyka a jeho základný slovný fond tvoria základ jazyka, podstatu jeho špecifičnosti.

Dejiny zaznamenávajú veľkú stálosť a ohromnú odolnosť jazyka proti

násilnej asimilácii. Niektorí historici, miesto aby vysvetlili tento zjav, obmedzujú sa na údiv. No na údiv nieto tu nijakých dôvodov. Stálosť jazyka sa vysvetľuje stálosťou jeho gramatickej stavby a základného slovného fondu. Tureckí asimilátori snažili sa po stáročia znetvoriť, rozložiť a zničiť jazyky balkánskych národov. Za toto obdobie slovník balkánskych jazykov sa značne zmenil, bolo prijaté hodne tureckých slov a výrazov, došlo k „sbliženiam“ i „rozlišeniam“, ale balkánske jazyky to predsa prežili a udržali sa. Prečo? Preto, lebo gramatická stavba a základný slovný fond týchto jazykov sa v podstate zachovali.

Z toho všetkého vyplýva, že jazyk, jeho štruktúru nemožno považovať za produkt jedinej epochy. Štruktúra jazyka, jeho gramatická stavba a základný slovný fond sú produktom celého radu epoch.

Treba predpokladať, že elementy súčasného jazyka majú svoj základ už v dávnej minulosti, pred otrokársym obdobím. Bol to jazyk nesložitý, s veľmi chudobným slovným fondom, ale so svojou vlastnou gramatickou stavbou, pravda, primitívnou, ale predsa len gramatickou stavbou.

Další rozvoj výroby, vznik tried, vznik písomníctva, zrod štátu, ktorý pre svoju správu potreboval viac alebo menej usporiadaný písomný styk, rozvoj obchodu, ktorý ešte viac potreboval usporiadaný písomný styk, vynález tlačiarenskeho lisu, rozvoj literatúry, — toto všetko spôsobilo veľké zmeny vo vývoji jazyka. Za celý ten čas kmene a národnosti sa drobily a rozchádzaly, miešaly a krížily a neskoršie vznikly národné jazyky a štáty, odohraly sa revolučné prevraty, staré spoločenské zriadenia boli vystriedané novými. Toto všetko vnieslo ešte viac zmien do jazyka a jeho vývoja.

Avšak bolo by hrubým omylom myslieť, že vývoj jazyka sa dial tak isto ako vývoj nadstavby, t. j. zničením jestvujúceho a vybudovaním nového. V skutočnosti vývoj jazyka sa dial nie zničením jestvujúceho jazyka a vybudovaním nového, lež rozvíjaním a zdokonaľovaním základných prvkov jestvujúceho jazyka. Pritom sa prechod od jednej kvality jazyka k druhej kvalite nedial náhlým zvratom, náhlým zničením starého a vybudovaním nového, lež postupným a zdĺhavým hromadením prvkov novej kvality, novej štruktúry jazyka, postupným odumieraním prvkov starej kvality.

Hovorí sa, že teória štadiálneho vývinu jazyka je marxistickou teóriou, keďže uznáva nutnosť náhlých zvrátov ako podmienky prechodu od starej kvality k novej. To je, prirodzene, nesprávne, pretože v tejto teórii ťažko nájsť niečo marxistického. A ak teória štadiálnosti naozaj uznáva náhle zvraty v dejinách vývinu jazyka, tým horšie pre ňu. Marxizmus neuznáva náhle zvraty vo vývine jazyka, náhlu smrť jestvujúceho jazyka a náhle vybudovanie nového jazyka. Lafargue nemal pravdu, keď hovoril o „náhlej jazykovej revolúcii, ktorá sa odohrala medzi r. 1789 a 1794“ vo Francúzsku (pozri Lafarguovu brošúru „Jazyk a revolúcia“). Nijakej jazykovej revolúcie, a tým menej náhlej vtedy vo Francúzsku nebolo. Prirodzene, slovná zásoba francúzštiny obohatila sa za toto obdobie novými slovami a výrazmi, vypadlo isté množstvo zastaralých slov, zmenil sa význam niektorých slov — a to je všetko. Ale takéto zmeny nijako nerozhodujú o osude jazyka. Najdôležitejším v jazyku je jeho gramatická stav-

ba a základný slovný fond. Ale gramatická stavba a základný slovný fond francúzštiny nielen nezmizly v období francúzskej buržoáznej revolúcie, lež sa zachovali bez podstatných zmien, a nielenže sa zachovali, lež naďalej žijú až podnes v súčasnej francúzštine. Nehovorím už vôbec o tom, že na likvidáciu jestvujúceho jazyka a vybudovanie nového národného jazyka („náhla jazyková revolúcia“!) je lehota piatich-šiestich rokov smiešne krátka. Na to sú potrebné stáročia.

Marxizmus hovorí, že prechod jazyka od starej kvality k novej ne-deje sa náhlym zvratom, zničením jestvujúceho jazyka a utvorením nového, lež postupným hromadením prvkov novej kvality, teda postupným odumieraním prvkov starej kvality.

Vôbec treba povedať pre informáciu súdruhov, ktorí sa dávajú unášať náhlymi zvratmi, že zákon prechodu od starej kvality k novej náhlym zvratom sa nedá aplikovať nielen na dejiny vývoja jazyka, ale nemožno ho vždy aplikovať ani na iné spoločenské javy, či už základňového alebo nadstavbového charakteru. Tento zákon záväzne platí pre spoločnosť rozdelenú na nepriateľské triedy. Ale vôbec nie je záväzný pre spoločnosť, ktorá nemá nepriateľské triedy. Za osem až desať rokov uskutočnili sme v poľnohospodárstve našej krajiny prechod od buržoázneho, individuálneho roľníckeho zriadenia k socialistickému kolchoznému zriadeniu. Bola to revolúcia, ktorá likvidovala staré buržoázne hospodárske zriadenie na dedine a utvorila nové, socialistické zriadenie. Avšak tento prevrat sa neuskutočnil náhlym zvratom, t. j. svrhnutím jestvujúcej moci a utvorením novej, lež postupným prechodom od starého buržoázneho zriadenia na dedine k novému. A podarilo sa to uskutočniť preto, že to bola revolúcia shora, že prevrat sa uskutočnil z iniciatívy jestvujúcej moci s podporou podstatnej časti roľníckych mäs.

Hovorí sa, že početné fakty kríženia jazykov, ktoré sa vyskytli v dejinách, dovoľujú predpokladať, že pri krížení vzniká nový jazyk náhlym zvratom, náhlym prechodom od starej kvality k novej. To je celkom nesprávne.

Kríženie jazykov nemožno pokladať za jednorázový akt rozhodujúceho významu, ktorý dáva výsledky v niekoľkých rokoch. Kríženie jazykov je zdĺhavý proces, ktorý trvá po celé stáročia. Preto tu nemôže byť reči o nijakých náhlych zvratoch.

Ďalej. Bolo by celkom neprávne myslieť, že v dôsledku kríženia, povedzme, dvoch jazykov vzniká nový, tretí jazyk, ktorý sa nepodobá ani jednému zo skrížených jazykov a kvalitatívne sa líši od každého z nich. V skutočnosti pri krížení vychádza jeden z jazykov obyčajne ako víťaz, zachováva si svoju gramatickú stavbu, zachováva si základný slovný fond a ďalej sa vyvíja podľa vnútorných zákonov svojho vývinu, zatiaľ čo druhý jazyk postupne stráca svoju kvalitu a postupne odumiera.

Teda kríženie nedáva akýsi nový, tretí jazyk, lež zachováva jeden z jazykov, zachováva jeho gramatickú stavbu a základný slovný fond a dáva mu možnosť rozvíjať sa podľa vnútorných zákonov jeho vývoja.

Pravda, pritom nastáva určité obohatenie slovnej zásoby víťazného jazyka na úkor porazeného jazyka, ale to ho neoslabuje, lež naopak posilňuje.

Tak to bolo napríklad s ruštinou, s ktorou sa priebehom historického vývoja križili jazyky mnohých iných národov a ktorá vychádzala vždy ako víťaz.

Pravda, slovná zásoba ruštiny sa pritom obohacovala na úkor slovnej zásoby iných jazykov, ale to ruštinu nielenže neoslabilo, lež naopak obohatilo a posilnilo.

Čo sa týka národnej samobytnosti ruštiny, tá neutrpela ani najmenšiu ujmu, lebo ruština tým, že si zachovala svoju gramatickú stavbu a základný slovný fond, naďalej napredovala a zdokonaľovala sa podľa vnútorných zákonov svojho vývoja.

Nemôže byť pochybnosti, že teória križenia nemôže dať sovietskej jazykovede nič závažného. Ak je pravda, že hlavnou úlohou jazykovedy je štúdium vnútorných zákonov jazykového vývoja, potom treba uznať, že teória križenia nielenže nerieši túto úlohu, ale si ju ani nekladie, jednoducho si ju nevšíma alebo ju nechápe.

Otázka: Postupovala „Pravda“ správne, keď začala voľnú diskusiu o otázkach jazykovedy?

Odpoveď: Postupovala správne.

Akým smerom pôjde riešenie otázok jazykovedy, to sa vyjasní až na konci diskusie. Ale už teraz možno povedať, že diskusia priniesla veľký úžitok.

Diskusia predovšetkým ukázala, že v orgánoch jazykovedy, tak v centre, ako i v republikách, vládol režim, ktorý nie je vlastný ani vede ani vedcom. I najmenšia kritika situácie v sovietskej jazykovede, i najnesmelšie pokusy o kritiku tzv. „nového učenia“ boli v jazykovede prenasledované a potláčané so strany vedúcich jazykovedných kruhov. Za kritický pomer k dedičstvu N. J. Marra, za najmenšiu námietku proti učeniu N. J. Marra boli zbavovaní funkcií alebo degradovaní cenní pracovníci a bádatelia v oblasti jazykovedy. Jazykovední pracovníci boli dosadzovaní na zodpovedné miesta nie podľa vecných hľadísk, ale podľa toho, či bezvýhradne prijímali učenie N. J. Marra.

Všeobecne sa uznáva, že nijaká veda sa nemôže rozvíjať a prekvitať bez boja názorov, bez slobody kritiky. Ale toto všeobecne uznávané pravidlo sa ignorovalo a šliapalo najbezohľadnejším spôsobom. Utvorila sa uzavretá skupina neomylných vedúcich, ktorá sa zabezpečila pred akoukoľvek možnou kritikou a začala samovoľne vystrájať.

Jeden z príkladov: Takzvaný „Bakinský kurz“ (prednášky N. J. Marra, prednášané v Baku), ktorý sám autor zamietol a zakázal znovu vydať, bol predsa na príkaz kasty vedúcich (s. Meščaninov ich nazýva „žiakmi“ N. J. Marra) znovu vydaný a zaradený bez akýchkoľvek výhrad medzi pomôcky odporúčané študentom. To znamená, že študentov oklamali, keď im dali zamietnutý „kurz“ ako plnohodnotnú pomôcku. Keby som nebol presvedčený o poctivosti súdruha Meščaninova a iných pracovníkov jazykovedy, povedal by som, že takéto počínanie sa rovná záškodníctvu.

Ako sa to mohlo stať? Stalo sa to preto, že arakčejevský* režim, utvorený v jazykovede, pestuje nezodpovednosť a podporuje takéto výčiny.

Diskusia sa ukázala veľmi užitočnou predovšetkým preto, že vyniesla na svetlo božie tento arakčejevský režim a rozbila ho na márne kusky.

Ale užitočnosť diskusie sa týmto nevyčerpáva. Diskusia nielen rozbila starý režim v jazykovede, ale vyniesla na povrch ešte ten neuveriteľný zmätok náhľadov na najdôležitejšie otázky jazykovedy, ktorý vládne vo vedúcich kruhoch tohto vedeckého odboru. Do započatia diskusie mlčali a tajili neutešený stav v jazykovede. Ale po započatí diskusie už nebolo možné mlčať. Boli prinútení vystúpiť na stránkach tlače. A čo sa ukázalo? Ukázalo sa, že v učení N. J. Marra je celý rad nedostatkov a omylov, nevyjasnených problémov a nerozpracovaných téz. Vzniká otázka, prečo „žiaci“ N. J. Marra začali o tom rozprávať až teraz po otvorení diskusie? Prečo sa o to nepostarali skôr? Prečo to nepovedali svojho času otvorene a čestne, ako sa patrí na vedeckých pracovníkov?

„Žiaci“ N. J. Marra si hádam myslia, že po uznaní „niektorých“ omylov N. J. Marra sovietsku jazykovedu možno rozvíjať ďalej iba na základe „spresnenej“ teórie N. J. Marra, ktorú oni považujú za marxistickú. To už zas nie! Zbavte nás „marxizmu“ N. J. Marra! N. J. Marr naozaj chcel byť a usiloval sa byť marxistom, ale nevedel sa ním stať. Bol iba zjednodušovateľom a vulgarizátorom marxizmu typu „proletkultovcov“** alebo „rappovcov“***.

N. J. Marr vniesol do jazykovedy nesprávnu, nemarxistickú formulu o jazyku ako nadstavbe a poplietol sám seba, poplietol jazykovedu. Na základe nesprávnej formuly nemožno rozvíjať sovietsku jazykovedu.

N. J. Marr vniesol do jazykovedy druhú, tiež nesprávnu a nemarxistickú formulu o „triednosti“ jazyka a poplietol sám seba, poplietol jazykovedu. Na základe nesprávnej formuly, odhorujúcej celému behu dejín národov a jazykov, nemožno rozvíjať sovietsku jazykovedu.

N. J. Marr vniesol do jazykovedy marxizmu cudzí, neskromný, chvastavý, povýšenecký tón, ktorý viedol k nepodloženému a ľahkomyselnému odmietaniu všetkého, čo bolo v jazykovede pred N. J. Marrom.

N. J. Marr kriklúnsky znevažuje historicko-porovnávaciu metódu ako „idealistickú“. Ale zatiaľ treba povedať, že historicko-porovnávacía metóda i pri svojich vážnych nedostatkoch je predsa lepšia než naozaj idea-

* arakčejevský — diktátorský (podľa cárskeho absolutistického ministra Arakčejeva) — pozn. red.

** Proletkultovci — prívrženci „Proletkultu“, t. j. „proletárskej kultúrno-osvetovej organizácie“, ktorá bola činná v SSSR od začiatku socialistickej revolúcie až do r. 1922. Pri výstavbe kultúry obmedzovali sa proletkultovci na priemyselného robotníka a zanedbávali úlohu roľníkov a inteligencie.

*** Rappovci — prívrženci organizácie „Rapp“, t. j. „Ruskej organizácie proletárskych spisovateľov“ (Rossijskaja asociacija proletarskich pisatelej), založenej r. 1925 a rozpustenej pre ideologické úchyľky r. 1932.

* Historicko-porovnávacía metóda je jedna z metód staršieho jazykospytu, vypracovaná „mladogramatikmi“ a hľadajúca „jazykové zákony“ v historických zmenách jednotlivých foriem rôznych príbuzných jazykov.

listická štvorelementová analýza* N. J. Marra, lebo prvá podnecuje k práci, k štúdiu jazykov, ale druhá podnecuje k tomu, aby sa ležalo na peci a veštilo z kávovej usadeniny okolo smutne preslávených štyroch elementov.

N. J. Marr povýšene opovrhne každým pokusom o štúdium jazykových skupín (rodín) ako prejavom teórie „prajazyka“. Ale zatiaľ nemožno poprieť, že jazyková príbuznosť napríklad takých národov ako sú slovanské, je mimo akýchkoľvek pochybností, že štúdium jazykovej príbuznosti týchto národov mohlo by jazykovede priniesť veľký úžitok pre skúmanie zákonov vývoja jazyka. Je pochopiteľné, že teória „prajazyka“ nemá s touto vecou nič spoločného.

Keď tak človek počúva N. J. Marra a najmä jeho „žiakov“, môže nadobudnúť dojem, že pred N. J. Marrom nebolo vôbec jazykovedy, že jazykoveda sa začala s nastolením „nového učenia“ N. J. Marra. O čo skromnejší boli Marx a Engels: boli presvedčení, že ich dialektický materializmus je produktom rozvoja vied, medzi nimi i filozofie za predchádzajúce obdobia.

Takto diskusia pomohla veci aj v tom smysle, že odhalila ideologické nedostatky v sovietskej jazykovede.

Myslím, že čím skôr sa naša jazykoveda oslobodí od omylov N. J. Marra, tým skôr ju bude možno vyvieť z krízy, ktorú teraz prežíva.

Likvidácia arakčejevského režimu v jazykovede, zrieknutie sa omylov N. J. Marra, preniknutie marxizmu do jazykovedy, to je podľa mojej mienky cesta, ktorou by bolo možno ozdraviť sovietskú jazykovedu.**

* Štvorelementová analýza je metóda, ktorou sa Marr snažil dokázať, že všetky slová všetkých jazykov možno odvodiť zo „základných štyroch elementov“ (sal, ber, jon, roš).

** Z ruského originálu „Otnositelno marxizma v jazykoznaniji“, ktorý vyšiel v moskovskej „Pravde“ 20. júna 1950, preložil kolektív Jazykovedného ústavu SAVU (Durovič, Isačenko, Komorovský, Peciar) .

PODNETY A DISKUSIE

Skúsenosti z prijímacích rozhovorov na škole III. stupňa

Jozef Ružička

Koncom júna 1950 konaly sa na Vyššej priemyselnej škole v Bratislave prijímacie rozhovory, na základe ktorých sa prijímali žiaci do I. ročníka Vyššej strojníckej školy. Tieto prijímacie rozhovory nahrádzujú v smysle výnosu PŠVU zo dňa 12. mája 1950, č. 61.400/50-I/1, bývalé prijímacie skúšky na odborných školách III. stupňa.

Pisateľ tohto diskusného príspevku bol poradcom jednej z prijímacích komisií a mal za úlohu zistiť schopnosť a vyspelosť prihlásených pre prijatie do I. ročníka Vyššej strojníckej školy, a to schopnosť a vyspelosť vo vyučovacom jazyku.

Pretože citovaný výnos PŠVU bližšie nevymedzuje rozsah látky prijímacieho rozhovoru z jednotlivých predmetov, pisateľ tohto príspevku sa rozhodol uskutočniť prijímací rozhovor z vyučovacieho jazyka u žiakov, ktorí mu boli pridelení, vo forme krátkej informatívnej skúšky, trvajúcej priemerne 5 minút. Rozsah požadovanej látky sa vymedzil jednak učivom z vyučovacieho jazyka na strednej škole, jednak požiadavkami, ktoré sú uverejnené vo Výročnej zpráve Vyššej priemyselnej školy v Bratislave, ako aj v prospektoch o prijímaní na túto školu, ktoré si záujemci zaobstarali od riaditeľstva školy. Pisateľ tohto príspevku sa v prvom rade pridŕžoval práve požiadaviek bývalých prijímacích skúšok z toho dôvodu, že nový spôsob prijímania na výberové školy III. stupňa bol oznámený pomerne neskoro (citovaný výnos PŠVU bol uverejnený v Školských zvestiach z 15. júna 1950) a mnohí záujemci o štúdium na priemyselnej škole už predtým sa zariadili podľa spomenutých prospektov, vydaných riaditeľstvom školy. Konkrétne treba pripomenúť, že rozsah požadovanej látky bývalých prijímacích skúšok bol menší, než je rozsah učiva na strednej škole. Na bývalých prijímacích skúškach do Vyššej priemyselnej školy sa vyžadovaly tieto vedomosti z vyučovacieho jazyka: „Spôsobilosť reprodukovať jednoduchý výpravný článok správnym postupom myšlienkovým bez hrubých chýb rečových a pravopisných. Naidôležitejšie pravidlá pravopisné (krátky diktát). Znalosť tvaroslovia a skladby (slovný a vetný rozbor vetv slozenej).“ (Porov. na str. 8. XXVIII. výročnej zprávy Št. priemyselnej školy v Bratislave.) Prijímacia skúška bola len písomná.

Prijímací rozhovor sa uskutočnil v tejto podobe: Každý uchádzač o prijatie mal napísať vetu, rozobrať ju s hľadiska tvaroslovia a slovných druhov a určiť v nej vetné členy. Okrem toho každý dostal otázku z odvodzovania slov.

Takýmto spôsobom som zisťoval vedomosti z pravopisu, tvaroslovia i skladby, ako aj výslovnosť a všeobecné i vyjadrovacie schopnosti uchádzačov.

Tento príspevok som zostavil na základe skúseností získaných zo 141 rozhovorov, o ktorých mám písomný materiál.

Pre informáciu uvediem niekoľko viet, ktoré sa vyskytli pri rozhovore:

Prečo by sme nemohli zlepšiť svoje výkony? Chlapci a dievčatá obyčajne nechodili neskoro večer do kina. V čistej bystrine žijú ryby a raky. Vymeškané hodiny vždy by som pokladal za chybu. Pred bránou fabriky usilovní robotníci opravili poškodené chodníky. Pažravé pstruhy plávaly v potoku za koristou. Po strmých skaliskách veľhôr prehánali sa divé kozy. Prosím ťa, prehovor o tom s mojím otcom. Za nízkymi vrchmi rozplýva sa šira dolina.

Prvou časťou skúšky bol diktát. Uvedené vety ukazujú, že v nijakom prípade sa nevyskytovaly v jednej vete mnohé pravopisné ťažkosti. A predsa veľká väčšina skúšaných, celých 72%, napísala vetu s pravopisnou chybou. Najčastejšie sa vyskytovaly chyby v písaní predpôň *s-*, *z-* a predložky *so*, *s*; *v* kvantite samohlások (rytmický zákon); v písaní *l*; v písaní *i*, *y* vo vybraných slovách a v minulom čase; v interpunkcii. Prekvapilo ma, že mnohí zo skúšaných oddeľovali čiarkou príslovkové určenie, ak stálo na čele vety. Napríklad: V čistej bystrine, žijú ryby a raky. Pred bránou domu, robotníci opravovali chodníky. Za nízkymi vrchmi, rozplýva sa šira dolina.

Vcelku treba hodnotiť pravopisné znalosti skúšaných ako slabé, v mnohých prípadoch ako celkom nedostatočné. Tu treba zdôrazniť, že veľmi slabé pravopisné vedomosti mali práve mnohí takí skúšaní, ktorí v školskom roku 1949/50 chodili do školy, teda neprerušili štúdium, neboli v praxi. A predsa každý absolvent strednej školy mal by bezpečne ovládať pravopis vyučovacieho jazyka.

Druhou časťou skúšky bol slovný rozbor napísanej vety. Pri určovaní slovných druhov mnohí žiaci sa mýlili pri rozlišovaní predložiek, spojok, spojkových výrazov a nepravidelných prísloviek. Všetci vedeli bezpečne rozlíšiť len podstatné mená, slovesá a prídavné mená. Pri určovaní a tvorení gramatických tvarov ťažkosti robily iba nepravidelnosti, a to väčšinou len pri formulovaní poučiek. Prakticky boli tvary správne tvorené. Napríklad: Žiaci správne tvorili tvary gen. sg. podstatných mien mužského rodu, ale nevedeli uviesť vo všeobecnosti, ktoré podstatné mená majú príponu *-a* a ktoré príponu *-u*. Podobne správne tvorili rozkazovací spôsob slovies, ale nevedeli vymenovať nepravidelné tvary imperatívu. Tak isto nevedeli, čo je to nepravidelné stupňovanie prídavných mien.

Tu pripomínam, že na teóriu som sa vždy pýtal v súvislosti s konkrétnym gramatickým tvarom, ktorý sa vyskytol v preberanej vete. Napríklad vyskytla sa veta: Premysli si svoje úlohy pred vstupom do vyššej školy! Žiak vedel určiť gramatický tvar *vyššej*, ale nevedel odpovedať na otázku: Čo je to nepravidelné stupňovanie? Ktoré prídavné mená majú nepravidelné stupňovanie?

Tretou časťou skúšky bol vetný rozbor napísanej vety. Dôraz sa kládol iba na určenie vetných členov. Žiaci vedeli nájsť podmet a prísudok, ale väčšinou nevedeli rozlíšiť predmet od príslovkového určenia, nehovoriac vôbec o doplnku, ktorý bol pre všetkých neznámou vecou. Podobne sa robily chyby aj pri určovaní prívlastku. Ani jeden zo skúšaných nevedel odpovedať na otázku, čo je to shodný a čo neshodný prívlastok. Napríklad vo vete *Pred bránou fabriky usilovní robotníci opravili poškodené chodníky* žiaci vedeli určiť prívlastok *usilovní*, *poškodené*, ale nevedeli určiť neshodný prívlastok *fabriky*.

Pri takýchto vedomostiach žiakov vôbec ma neprekvapilo, že žiaci nevedeli určiť, aký je podmet napríklad vo vete: Hovorí sa, že sa to doteraz nespravilo. Alebo že nevedeli nič o neslovesnom (mennom) prísudku.

Pri celom rozhovore dával som pozor aj na výslovnosť žiaka a výber slov. Musím konštatovať, že iba niekoľkí žiaci hovorili správnou spisovnou výslovnosťou a nepoužívali nárečové alebo nárečove zafarbené výrazy a zvraty. Veľká väčšina žiakov hovorila rečou „západniarsky“ zafarbenou. Táto skutočnosť však neprekvapuje v takej miere, ako vyššie uvedené nedostatky, pretože prevažná väčšina žiakov pochádza z dedín Bratislavského a Žilinského kraja. Povážlivejšia je tá vec, že niektorí žiaci ani po upozornení sa nesnažili správne spisovne hovoriť. Zdá sa mi, že vôbec nechápali rozdiel medzi nárečím a spisovným jazykom, že neboli o týchto veciach dostatočne poučení.

Súhrnne môžem konštatovať, že mnohí žiaci, ktorí sa prihlásili na prijímacie rozhovory, majú celkom nedostatočné vedomosti zo slovenskej gramatiky, že veľmi slabo ovládajú spisovný jazyk. Iba jednotlivci bezchybne obstáli pri uvedenom spôsobe skúšania.

Účel tohto diskusného príspevku vidím predovšetkým v tom, aby sa spoločným úsilím všetkých zainteresovaných podľa možnosti v najkratšom čase našly prostriedky, ako odstrániť uvedené medzery v jazykovom vzdelaní absolventov strednej školy. Pri takomto stave bude totiž ťažké splniť úlohy, ktoré kladú dnešné osnovy výberových škôl III. stupňa.

Diskusia o tejto veci môže priniesť plodné námety, ktoré by sa dali overiť a preskúmať súčasne na viacerých školách. Preto prosím slovenčinárov na školách III. stupňa, ktorí boli poradcami prijímacích komisií, ako aj slovenčinárov na školách II. stupňa, aby jednak prispeli do tejto diskusie poznámkami o prijímacích rozhovoroch na svojej škole, jednak aby vyslovili svoj postoj k otázkam, ktoré boli nadhodené v tomto príspevku.

O skloňovacích vzoroch podstat. mien

Ladislav Dvonč

Ak chceme riešiť otázku triedenia podstatných mien na jednotlivé vzory, musíme najprv zistiť, aký je stav najnovšieho výskumu slovenského tvaroslovía. Ako východisko pre teoretické riešenie problému berieme mužské životné podstatné mená, ktorým bola v ostatnom čase venovaná zvýšená pozornosť.

Pre mužské životné podstatné mená sa bežne uvádzajú dva vzory: „chlap“ a „sluha“. Hlavným kritériom pre delenie životných maskulín na vzory „chlap“ a „sluha“ je podoba koncoviek v gen.-akuz. sg. Pri podstatných menách zakončených na spoluhlásku alebo na samohlásku -o je v gen.-ak. sg. pádová prípona -a, pri substantívach na -a je prípona -u.

Menšiu odchýlku z tohto vymedzenia predstavujú iba priezviská na -o domáceho pôvodu (ale aj inoslovanské), pri ktorých je v gen.-ak. sg. pádová prípona -u, predovšetkým pri menách na -čo, ale aj pri niektorých iných. Napr.: *Vančo* — *Vanču*, *Koščo* — *Košču*, *Krasko* — *Krasku*, *Krno* — *Krnu*, *Botto* — *Bottu*. Býva tu niekedy aj prípona -a: *Krasko* — *Kraska*/*Krasku*, *Krno* — *Krna*/*Krnu*, *Ševčenko* — *Ševčenka*.

V nom. pl. sú pri vzore „chlap“ tri pádové prípony: *-i*, *-ia*, *-ovia*. Z týchto prípon je pre vzor „chlap“ charakteristická vlastne iba prípona *-ia*, pretože prípony *-i* a *-ovia* vyskytujú sa nielen pri vzore „chlap“, ale aj pri vzore „sluha“.

Pri substantívach vzoru „sluha“ používa sa podľa gramatík pádová prípona *-ovia*. Prípona *-i* je podľa Pravidiel pri slovách na *-ista* a *-ita*. V štúdií o substantívach vzoru „sluha“¹ poukázal som na nedostatočnosť tejto poučky. Prípona *-i* sa používa pri životných maskulinách na *-ata*, *-asta*, *-eta*, *-éta*, *-ita*, *-yta*, *-ista*, *-ysta*, *-ota*, *-óta*, teda pri slovách na *-ta*, ako to shrnuje Peciar.² Pri iných podstatných menách na *-a* je tu *-ovia*: *sluhovia*, *predsedovia*, *bačovia*, *kolegovia*.

V inštr. pl. je pri vzore „chlap“ prípona *-mi* alebo *-ami*. Treba však upozorniť, že obidve tieto pádové prípony vyskytujú sa aj pri vzore „sluha“. V uvedenej štúdií poukázal som na to, že slová na *-ta* s predchádzajúcou samohláskou majú v inštr. pl. pádovú príponu *-mi* a nie *-ami*, ako je to pri iných podstatných menách vzoru „sluha“. Pádovú príponu *-mi* pri ostatných slovách na *-ta* som považoval za zriedkavú.

Š. Peciar v cit. štúdií však hovorí, že tvary *komunistmi*, *socialistmi*, *gymnazistmi* sú v spisovnom jazyku s hľadiska živých jazykových tendencií rovnako správne ako inštr. pl. na *-mi* pri slovách na *-ta* s predchádzajúcou samohláskou.

Peciar neobmedzuje rozšírenie prípony *-mi* pri vzore „sluha“ iba na oblasť cudzích slov. Podľa neho v živom jazyku vyskytujú sa aj tvary *sluhmi*, *predsedmi*, *bačmi*. Príčinu, prečo sa v týchto prípadoch zväčša ešte používa prípona *-ami*, vidí najmä v požiadavke Pravidiel, aby podstatné mená vzoru „sluha“ mali v inštr. pl. vždy pádovú príponu *-ami*.

Ak si shrnieme poznatky, ktoré sme získali o skloňovaní životných mužských podstatných mien na *-ta*, vidíme, že predstavujú akúsi kombináciu vzorov „chlap“ a „sluha“. Kým v singulári skloňujú sa pevne podľa vzoru „sluha“, zatiaľ v pluráli skloňujú sa vlastne podľa vzoru „chlap“, pretože pri tomto vzore sú prípony *-i* a *-mi* v nom., resp. inštr. pl. častejšie ako prípony *-ovia* a *-ami*.

Iný prípad poskytujú nám podstatné mená na *-o*, ktoré sa bežne zudeľujú do vzoru „chlap“. Tieto substantíva v gen. a akuz. sg. majú pádovú príponu *-a* (okrem uvedených už rodinných mien na *-o*), v nom. pl. majú *-ovia*, v inštr. pl. *-ami*. Napr. *otecko*, *otecka*, *oteckovia*, *oteckami*; *tato*, *tata*, *tatovia*, *tatami*; *ňaňo*, *ňaňa*, *ňaňovia*, *ňaňami*. Takto substantíva na *-o* majú v sg. skloňovanie podľa vzoru „chlap“, ale v pluráli skloňovanie podľa vzoru „sluha“, to jest také, ako mužské životné podstatné mená na *-a* domáceho pôvodu.

Zo všetkého, čo sme dosiaľ uviedli, vyplýva, že triedenie mužských životných podstatných mien na vzory „chlap“ a „sluha“ nie je nijako určité.

Peciar v cit. štúdií hovorí, že pôvodné dva vzory „chlap“ a „sluha“ spejú dnes v slovenčine k úplnému splynutiu v jeden vzor. Zároveň si Peciar kladie zásadnú metodologickú otázku: čo rozhoduje o tom, že v istých prípadoch ide s hľadiska nášho dnešného jazykového povedomia o dva vzory, resp. o jeden vzor.³

Podľa Peciaru jazykoveda v období, keď bola v zajatí formalizmu a histo-

¹ L. Dvonč, *Skloňovanie substantív typu sluha*, Slovo a tvar III, 1949, 102—103.

² Š. Peciar, *O skloňovaní životných podstatných mien muž. rodu*, Slovo a tvar IV, 1950, 17.

³ Š. Peciar, *l. c.* 18.

rizmu, hľadala kritérium pre triedenie slov v starších vývinových fázach jazyka, a to v samých jazykových formách a nehľadela na ich funkciu. Dnes je však potrebné zavrhnúť v jazykovednej metodológii čisto historizujúce a formalistické stanovisko. Žiada sa prizerať na významovú stránku (funkciu) foriém. V gramatike sa bude vychádzať z gramatických kategórií a formy sa uplatnia až v druhom rade.

Peciar ďalej hovorí, že je nesprávne udržiavať dva vzory „chlap“ a „sluha“ len preto, že to boli pôvodne dva rôzne kmene. V dnešnej slovenčine kategória kmeňov neexistuje. Dnes máme (popri iných kategóriách) napr. kategóriu životných podstatných mien mužského rodu. Ďalej Peciar uvádza charakteristické formálne znaky tejto kategórie a zisťuje, že sa príslušné formálne znaky vyskytujú nielen pri podstatných menách vzoru „chlap“, ale aj pri podstatných menách vzoru „sluha“. Pokiaľ ide o rozdiel *-a/-u* v gen. a akuz. sg., tento rozdiel je podľa Peciaru čisto formálny, nie podstatný, ba je dokonca vedľajší. Podstatné je tu práve to, že gen. a akuz. sg. majú spoločný tvar. Funkcia týchto dvoch prípon je rovnaká: označujú gen.-akuz. sg. Pretože vzory „chlap“ a „sluha“ majú niekoľko spoločných znakov a ináč niet medzi nimi podstatného rozdielu a pretože podstatné mená oboch týchto vzorov patria do tej istej kategórie mužských maskulín, „bude s hľadiska dnešnej spisovnej slovenčiny správne a metodologicky aj pedagogicky odôvodnené, keď sa pre skloňovanie životných podstatných mien mužského rodu bude v školskej praxi uvádzať len jeden vzor“.

Ak máme posúdiť správnosť uvedených Peciarových vývodov, musíme si položiť otázku, akú úlohu má skloňovací vzor.

Podľa nášho názoru skloňovací vzor predstavuje skupinu slov, ktoré majú rovnaké skloňovanie vo všetkých pádoch, alebo aspoň vo väčšine pádov. V školskej praxi je úlohou vzoru čo najľahšie naučiť skloňovať jednotlivé slová na základe definícií, ktoré sa uvádzajú pod vzorom. Preto podľa nášho názoru vzory predstavujú výhradne formálnu záležitosť; sorskupujú slová rovnakého zakončenia a rovnakého skloňovania. Ale takéto formálne triedenie slov musí vychádzať z jestvujúcich gramatických kategórií. Teda najprv zadelieme slová do gramatických kategórií a ďalej ich triedime na ich lepšie zvládnutie podľa jednotlivých formálnych príznakov.

Týmto postupom, ktorý sme tu načrtli, neodchyľujeme sa teda od správnej Peciarovej požiadavky, že v gramatike musíme vychádzať z gramatických kategórií a na formy prizerať až v druhom rade. Rovnako možno prijať Peciarovu požiadavku (ktorá je konečne metodickou požiadavkou modernej jazykovedy), aby sa pri formálnom triedení slov vychádzalo zo skutočností, ktoré existujú v určitom časovom priereze vývinu jazyka (nám môže tu ísť, samozrejme, iba o dnešný stav). Gramatické kategórie, ktoré jestvovaly v dávnejších vývinových štádiách jazyka, ale zanikly, nie sú s dnešného stanoviska dôležité. Konkrétne pri mužských životných podstatných menách nebudeme materiál triediť tak, aby sa nám vzory shodovaly s nejakými gramatickými kategóriami, ktoré boli v starších vývinových fázach jazyka (napr. substantíva typu „chlap“ patrily k *o*-kmeňom, substantíva typu „sluha“ k *a*-kmeňom).

So stanoviska striktne synchronického môžeme triediť mužské životné podstatné mená takto: 1. skupina slov, ktoré majú v gen.-akuz. sg. *-a*, v nom. pl. *-ia* (*-ia*, *-ovia*), v inštr. pl. *-mi* (*-ami*); 2. skupina slov, ktoré majú v gen.-akuz. sg. *-u*, v nom. pl. *-ovia*, v inštr. pl. *-ami*; 3. skupina slov zakončených na *-o*, ktoré

v sg. patria do prvej skupiny, v pl. do druhej; 4. skupina slov na *-ta*, ktoré v sg. patria do druhej skupiny, v pl. do prvej.

Pri triedení slov na vzory treba dbať aj na to, aby sa príslušný vzor dal ľahko definovať. Nebolo by účelné tvoriť vzor, ktorý by sme museli v definícii veľmi naširoko opisovať. A naopak: ak je určitá skupina slov úplne pravidelná a je tu možnosť podať ju oddelene vo výstižnej definícii, je účelnejšie urobiť z nej osobitný vzor.

Napr. podstatné mená stredného rodu na *-o*, *-on*, *-um* s predchádzajúcou spoluhláskou majú v lok. sg. pádovú príponu *-e* (v *meste*, na *fóre*) a v gen. pl. sú bez pádovej prípony (*miest*, *okien*). Podstatné mená, v ktorých pred koncovým *-o*, *-on*, *-um* predchádza samohláska, majú v lok. sg. *-u* a v gen. pl. *-í* (*rádio* — v *rádiu* — *rádií*, *ganglion* — v *gangliu* — *ganglií*, *gymnázium* — v *gymnázii* — *gymnazií*). V ostatných pádoch sa všetky slová na *-o*, *-on*, *-um* (bez ohľadu na to, či predchádza spoluhláska alebo samohláska) skloňujú rovnako. Teda slová na *-o*, *-on*, *-um* by mohli tvoriť jednu skupinu. Iba v poznámkach pri lok. sg. a gen. pl. by sa musely uvádzať odlišnosti slov typu *rádio*, *ganglion*, *gymnázium*. Ale slová na *-o*, *-on*, *-um* s predchádzajúcou samohláskou majú v lok. sg. celkom pravidelne *-u* a v gen. pl. *-í*. Preto bude účelné urobiť z nich osobitný vzor. Ako vidíme, slová, ktoré sem patria, dajú sa ľahko zachytiť do poučky.

Pri feminínach sa uvádza, že do vzoru „ryba“ patria okrem slov na *-a* s predchádzajúcou „tvrdou“ spoluhláskou aj slová na *-ea*, *-oa*, *-ua*. Tieto slová majú však v dat. a lok. sg. pádovú príponu *-i* (ako slová *ulica*, *zmiša*, *spúľňa*). Okrem toho majú v gen. pl. vždy pádovú príponu *-í*, čo sa pri vzore „ryba“ musí vždy osobitne uvádzať, pretože *-í* sa tu vyskytuje pomerne zriedkavo. Preto sa nám vidí účelnejším oddeliť tieto mená ako osobitnú skupinu, ktorú možno zase ľahko definovať. Podobne možno vydeliť pre osobitné formálne príznaky a pre možnosť ich presného určenia slová na *-ia* *-ya* do osobitného vzoru (v dat. pl. majú *-ám*, v lok. pl. *-ách*).

Tu by bola ešte otázka, v koľkých pádoch sa musia slová líšiť, aby sme ich mohli rozdeliť do osobitných skupín. Nazdávam sa, že na to stačia už dva pády, pravda, pri predpoklade, že príslušné slová môžeme ľahko definovať ako osobitnú skupinu.

Máme tu ešte ďalší špeciálny prípad. Substantíva ako *Landru*, *Sardou*, *Sütö*, *Varjú* priberajú tie isté pádové prípony ako slová *chlap*, *študent*: *chlapa*, *chlapovi*, *chlapom* — *Varjúa*, *Varjúovi*, *Varjúom*. V pl. zas majú skloňovanie ako domáce slová na *-a*: *sluhovia*, *sluhov*, *sluhom*, *sluhoch*, *sluhami* — *Sardouovia*, *Sardouov*, *Sardouom*, *Sardouoch*, *Sardouami*. Napriek tomu slová ako *Varjú*, *Sardou* nezaraďujeme ani do vzoru „chlap“, ani do vzoru „sluha“. Tvoríme z týchto slov osobitný vzor „Sardou“. Pri domácich slovách, ktoré sa končia na samohlásky, je koncová samohláska vždy pádovou príponou nom. sg. (napr. *otecko* — *otecka*, *sluha* — *sluhu*). Naproti tomu pri cudzích slovách typu *Varjú*, *Sardou* koncová samohláska nie je príponou nom. sg., ale je súčasťou kmeňa, základu slova. Keby sme prizerali len na pádové prípony, nemohli by sme zaradiť tieto slová do osobitného vzoru, resp. urobiť z nich osobitný vzor. Ale vieme, že pre slovenský deklináčny systém je úplne cudzí taký typ skloňovania, pri ktorom koncová samohláska slova nie je pádovou príponou, ale je súčasťou základu slova. V slovenčine sa pádové prípony pripájajú ku kmeňu,

ktorý sa končí na spoluhlásku. Pri slovách typu *Sardou* sa prípony pripájajú ku kmeňu, ktorý sa končí na samohlásku. Pretože prípony sa začínajú na samohlásky, vznikajú pri slovách typu *Sardou* rôznoslabičné spojenia samohlások (*hiát*).

O existencii osobitného vzoru môže konečne rozhodovať aj počet slov, ktoré by do neho patrily. Napr. nemalo by veľkej praktickej ceny tvoriť zo slov na *-ius* osobitný vzor, hoci tieto slová majú v gen. sg. vždy *-a*, v lok. sg. vždy *-u* a v pl. sa skloňujú podľa vzoru „meč“, čiže sú dostatočne formálne vyznačené. Ale počet týchto slov je veľmi malý a v každodennom živote ani neprichádzajú do úvahy (napr. *nónius*, *dochmius*, *sestercius*, *Tranoscius*, *rádus*, *Sírius*).

Na základe uvedených požiadaviek možno v spisovnej slovenčine substantíva triediť na tieto vzory:

1. Mužské životné podstatné mená majú vzory „chlap“ (slová zakončené na spoluhlásku) a „sluha“ (slová na *-a*). Pre cudzie slová máme vzory „kuli“ (slová zakončené v písanej podobe na samohláskovú literu a vo výslovnosti na *-i*, *-í*, *-e*, *-é*) a „Sardou“ (v písme zakončené na samohláskovú literu, vo výslovnosti na samohlásky *-u*, *-ú*, *-ó*, *-ü*, *-ö*, *-ũ*, *-õ* a dvojhlásky *-au*, *-ou*).⁴ Slová na *-o* skloňujú sa v sg. podľa vzoru „chlap“, v pl. podľa vzoru „sluha“.

2. Mužské neživotné podstatné mená majú vzory „dub“ (slová, ktoré sa končia na spoluhlásky *p*, *b*, *t*, *d*, *k*, *g*, *s*, *z*, *ch*, *h*, *m*, *n*, *r*, *l*, *f*, *v*), „meč“ (slová, ktoré sa končia na spoluhlásky *c*, *dz*, *č*, *dž*, *ť*, *ď*, *š*, *ž*, *ň*, *ť*, *j*).

3. Ženské podstatné mená majú vzory „ryba“ (slová, ktoré majú pred *-a* spoluhlásky *p*, *b*, *t*, *d*, *s*, *z*, *k*, *g*, *ch*, *j*, *m*, *n*, *r*, *l*, *f*, *v*), „idea“ (slová na *-ea*, *-oa*, *-ua*), „ulica“ (slová zakončené pred *-a* na spoluhlásky *c*, *dz*, *č*, *dž*, *ť*, *ď*, *š*, *ž*, *ň*, *ť*, *j*), „akcia“ (slová na *-ia*, *-ya*), „kost“ (prevažne slová zakončené na dve spoluhlásky), „dlaň“ (prevažne slová zakončené na jednu spoluhlásku)⁵, „gazdiná“ (niektoré spodstatné prídavné mená na *-ná*). Slová „pani“ a „mať“ sa skloňujú nepravidelne.

4. Stredný rod: „mesto“ (slová na *-o*, *-on*, *-um* s predchádzajúcou spoluhláskou), „rádio“ (slová na *-o*, *-on*, *-um* s predchádzajúcou samohláskou), „vrece“ (slová na *-e*), „vysvedčenie“ (slová na *-ie*), „dievča“ (slová na *-a*).

POSUDKY

Dr. Ing. Viliam Figuš, *Betón*. Vydal Československý ústav práce v Bratislave ako 1. sv. Odborných príručiek ČSÚP v nakladateľstve Práca, Bratislava 1950, str. 46, Kčs 10.—.

Československý ústav práce v Bratislave rozšíril svoju pracovnú oblasť veľmi vhodne aj na vydávanie praktických, populárne písaných knižočíek, ktorých cieľom je oboznamovať s odbornými poznatkami najširšie vrstvy pracujúcich.

Pekným úvodom do tejto novej edície je knižočka znamenitého cementárskeho odborníka Dr. Ing. Viliama Figuša, podávajúca základné poučenie o príprave a zhodnotení složíek betónu, ako aj o zhotovovaní betónu.

Pokladáme za vhodné hneď pri vydaní 1. sväzku tejto edície upozorniť na niektoré jazykové nedostatky, ktorým by sa mala redakcia pri ďalších sväzkoch vyhýbať.

Predovšetkým treba upozorniť na niektoré nejasne štylizované miesta (v knižke inak jasne štylizovanej). Neobratne je napr. štylizovaná veta na str. 19: *Betón je mnohostranne používané stavivo, na ktorý (!) sa kladú rozličné požiadavky, podľa účelu, na ktorý má slúžiť*. Dala by sa preštylizovať napr. takto: *Betón je ... stavivo. Podľa účelu, na ktorý má slúžiť, kladú sa naň rozličné požiadavky*. Nejasný je výraz „svojim požiadavkám“ vo vete na str. 20: *Najlepšie budeme postupovať, keď si pre svoje účely vyhľadáme pevné prísady, zodpovedajúce, čo do vlastnej pevnosti, svojim požiadavkám*. Neodborník nič neporozumie napr. zo štylizácie na str. 41: *Z pohodlnosti ... sa väčšinou pracuje s liatym betónom, hoci predpis znie pre dosiahnutie žiadúcej pevnosti pre spracovanie betónu ubíjaním*.

Vecne nesprávne je spojenie *falošne zvolená váha* (32) miesto *nesprávne alebo chybné zvolená váha*.

Zvláštnosťou knižky je kolísanie medzi dvoma slovami, z ktorých jedno sa v terajšej jazykovej praxi pokladá za viac-menej nevhodné. Tak je to napr. s dvojicou slov *doba* — *čas*: *doba tuhnutia* (7) i *čas tuhnutia* (10), ďalej s predložkami *u* — *pri*: *u cementu* (8, 17, 20), *u priehrad* (14, 17), ale *pri betóne* (20, 46). Z dvojice tvarov *stanoví* (13, 30, 40) a *stanovuje* (12, 25) je správny len prvý tvar (k slovesu *stanoviť*). Sústavne sa tu používa sloveso *prevádzať* aj v takých spojeniach, v ktorých by bolo správnejšie použiť iné sloveso.

Vecne nesprávne stanovisko Pravidiel slovenského pravopisu, resp. ich nesprávny výklad sa rešpektuje v písaní adjektíva *sódny* v názve *chlorid sódny*, hoci sa už v jazykovednom časopise písalo, že adj. *sódny* je odvodené od podstatného mena *sóda*, kým od podstatného mena *sodík* treba správne tvoriť adjektívum *sodný*.

Kapitolou pre seba v tejto knižke je písanie čiarok. Z nevysvetliteľných dôvodov sa tu praktizuje chybná zásada klásť čiarku pred *ako* a *než* v prirov-

naní. Napr. na str. 9: *hlinitanové cementy sa vyrábajú z celkom iných surovín, ako portlandské cementy*. Alebo na str. 14: ... *kde sa kladie väčšia váha aj na iné vlastnosti, než na pevnosť*. Ďalej sa píše čiarka pred každým *alebo*, a to aj vtedy, keď spojka alebo spája priradené vetné členy. Tu je čiarka nenáležitá. Napr.: *spracovanie cementov na maltu, alebo betón (15), strojom drvia, alebo roztľú (22), zlepšovať piesočný štrk vylúčením nezodpovedajúcich zŕn, alebo pridaním chýbajúcich frakcií (33)*. Takýchto prípadov je tu okolo 25.

Súhrnne možno povedať, že na 46 stránkach je tu pomerne veľa chýb, i keď drobnejších a menej nápadných. No na druhej strane treba zdôrazniť, že je tu aj niekoľko dobre tvorených názvov, ako napr. *ubíjanie betónu* miesto *dusanie*, *striasač* za *vibrátor*, *drvený piesok* a pod.

Bolo by len žiadúce, aby v ďalších sväzkoch tieto kladné stránky oveľa viac vyvažovali stránky záporné.

Ján Horecký

DROBNOSTI

Kádre. — V socialistickej spoločnosti venuje sa mimoriadna pozornosť výberu, školeniu a kontrole pracovníkov v jednotlivých podnikoch, ústavoch a úradoch, odborných a politických organizáciách ap. Základný súbor takých pracovníkov v jednotlivých odboroch práce označuje sa názvom *kádre*.

Slovo *káder*, *kádre* je cudzie, prevzaté z románskych jazykov. Tvarove súvisí s talianskym *quadro* 'štvorec', ktoré prešlo do francúzštiny (*cadre*), kde sa vyvinuly významy: 1. 'rám, rámeč, obruba' (vo význame vlastnom, hmotnom i prenesenom). 2. 'súhrn dôstojníkov, poddôstojníkov a mužstva, tvoriacich jadro vojskového telesa'. V tomto druhom význame používa sa vo francúzštine i v pluráli (*les cadres d'un régiment*). Rozšírilo sa — akiste s iným vojenským názvoslovím do ďalších európskych jazykov, napr. do nemčiny a do slovanských jazykov (do ruštiny, poľštiny, do češtiny a slovenčiny atď.).

V marxisticko-leninskej literatúre význam slova *kádre* preniesol sa z odboru vojenského aj do iných odborov s ustáleným tvarom v množnom čísle (rus. *kadry*, čes. *kádry* atď.). Ujalo sa i v slovenčine. Utvorilo sa k nemu adj. *kádrový* a sloveso *pre-kádrovať* s významom 'preveriť, preskúmať niekoho s kádrového hľadiska, t. j. či je podľa svojich schopností a ideologickej vyspelosti na správnom mieste' ap.

Takto slovo *káder*, *kádre* má i v slovenčine dva významy: 1. „kmeňové teleso (stály vojenský útvar)“, 2. (len v pl. *kádre*) „základ, jadro politickej a i. organizácie, súbor hotových pracovníkov niektorého odvetvia práce“.

V prvom páde jednotného čísla končí sa slovo *káder* v slovenčine na *-er* (rozdielne od čes. *kádr*), pretože skupina *spoluhláska + r* na konci slova je neobvyklá. Hláska *-e-* je tu vkladná a pohyblivá; v nepriamych pádoch, keď po *r* nasleduje nejaká samohláska, toto *-e-* vypadáva. Svojím zakončením na *-er* zaradilo sa slovo *káder* tvarove medzi podobné cudzie slová na *-er*, *-el*, ktoré sa skloňujú podľa vzoru meč, t. j. ako by koncová spoluhláska bola mäkká. Prejavuje sa to príponou 6. pádu jednotného čísla *-i* (pri *kádri* ako o meči) a v 1. a 4. páde množného čísla príponou *-e* (*kádre* ako meče i litre, metre, svetre atď.). Preto v slovenčine tvar „*kádry*“, ktorý sa niekedy zjavuje v ústnych prejavoch je nespisovný, správny je len tvar *kádre*. E. J.

Podchod. — Slovo *podchod* má v slovenčine (podobne ako v češtine) konkrétny význam „tunel alebo most, vybudovaný na peši prechod pod budovou, traťou, cestou ap.“. Substantívum *podchod* zrejme súvisí so slovesom *podchádzať* (*podísť*). V inom význame sa slovo *podchod* v slovenčine nepoužíva.

V časopise Kultúrny život, v čísle z 13. augusta 1950, v referáte Vlada Mináča „Problémy našej filmovej tvorby“ sme čítali slovo „*podchod*“ v takejto prekvapujúcej súvislosti: „Vieme, že takýto *podchod* k veci, *podchod* objektivistický, vulgárne realistický, je *podchod* nesprávny, nemarxistický.“ O aký „*podchod*“ tu ide? Nikde tu nie je reč ani o tuneli ani o moste, lež o „nesprávnom... objektivistickom *podchode*“. Zrejme tu vôbec nemôže ísť o *podchod*, lež ide o niečo iné. Autor iba pohodlne prevzal a nepreložil ruské slovo „*podchod*“, ktoré v ruštine znamená „spôsob, metódu, postup, postoj, stanovisko“. Pre slovenského čitateľa, ktorý nevie po rusky, je slovo „*podchod*“ v uvedenej súvislosti celkom nesrozumiteľné a preto nesprávne. Pre pojem, ktorý vyjadruje ruské slovo „*podchod*“, používame v slovenčine niektoré z uvedených piatich synonym (spôsob, metóda, postup, postoj, stanovisko). Citovaná veta mala teda znieť asi takto: „... takýto postoj k veci, postoj objektivistický, vulgárne realistický, je (postoj) nesprávny, nemarxistický“. -r

Označovanie ročníkov časopisov. — Pri označovaní ročníkov časopisov, ktoré vyšli za dva alebo viac kalendárnych rokov, používajú sa dva spôsoby: alebo sa píše medzi rokmi pomlčka (napr. 1949—1950), alebo sa medzi nimi kladie šikmá čiara (1949/1950). Tak často nachádzame vročenie 1949—1950 na označenie ročníka, resp. dvojročníka časopisu, ktorý vychádzal v kalendárnych rokoch 1949 a 1950. Ale takým istým spôsobom označuje sa často aj ročník, ktorý vychádza počas trvania školského roku, hoci v tomto prípade nejde o dvojročník, ale len o ročník a časopis nevychádza za dva roky, ale za jeden (školský) rok. Na presné rozlišovanie vročenia časopisov do kalendárneho, resp. do školského roku mohla by sa používať pomlčka medzi rokmi, ak ide o kalendárne roky (teda napr. vročenie 1949—1950 by znamenalo, že ide o vydanie za roky 1949 a 1950, t. j. za dva roky), a šikmá čiara, ak ide o školský rok (vročenie 1949/1950, príp. 1949/50 by znamenalo, že ide o vydanie za školský rok 1949/1950). L. D.

Sklňovanie substantíva *revue*. — Subst. *revue* (z franc., č. *revü*) je ženského rodu a je podľa Pravidiel nesklňonné. No v spisovnej praxi v množnom čísle sa *revue* skľoňuje. Vidieť to z nasledujúcich citátov: ... vyplňuje citeľnú medzeru, ktorá vznikla prestávkou vo vydávaní niektorých lingvistických *revuí* (Slovo a tvar II, 1948, 63). Začalo sa horľivo dišputovať po rozličných *revuách* (Filozofický zborník I, 82). Nebezpečenstvu divergencie ... sa dnes čelí snahami o ... výmenu náhľadov vo vedeckých *revuách* (Filozofický zborník II, 176). — V pluráli sa teda *revue* skľoňuje takto: v nom.-ak. *revue* (-e sa vyslovuje, tak ako je to pri vzore „ulica“), gen. *revuí*, dat. *revuám*, lok. *revuách*, inštr. *revuami*. Je pravdepodobné, že aj v singulári vývin pôjde ku skľoňovaniu a že sa v nom. sg. časom vyvinie tvar „revua“. Tvar *revua* by však rozhodne vplýval na premenu pádovej prípony nom.-ak. plur. -e na -y (porov. napr. *kongrua* — *kongruy*). L. D.

Sklňovanie slov *nónius*, *rádus* ap. — Neživotné maskulína cudzieho pôvodu, zakončené na -us, v ktorých koncové -us pri skľoňovaní odpadá, majú v gen. sg. dvojakú pádovú príponu. Ak pred -us predchádza spoluhláska, je v gen. sg. prípona -u (napr. *habitus*, -tu; *ritus*, -tu), ak pred -us predchádza samohláska, je v gen. sg. prípona -a (napr. *nónius*, -nia; *rádus*, -dia; *dochmius*, -mia; *sestercius*, -cia); *Tranoscius*, -cia; *Pireus*, -rea; *skarabeus*, -bea; *nucleus*, -lea).

V lok. sg. majú substantíva typu *nónius* príponu -u. Napr. na *nóniu*, v *rádiu*, v *Tranosciu*, na *Pireu*. Niekoľko dokladov: desatiny odčítame na *nóniu* (D. Il'kovič, Technická fyzika, I. diel, Bratislava 1949, 10, litogr. vyd.); na *nóniu* odčítame ešte minúty (tamtiež, str. 13); na *nóniu* (J. Vanovič, Fyzika pre gymnáziá, I. diel, Bratislava 1949, 9); na *noniu* (! — dva razy; P. Gál, Základy geodézie a fotogrametrie, Bratislava 1948, 26, litogr. vyd.). Časť tovaru ostávala v *Pireu* (A. V. Mišulin, Dejiny starého veku, pomocná kniha dejepisu pre I. triedu škôl III. stupňa, prel. a upravili Dr. B. Čebotarev a P. Vanek, Bratislava 1948, 104).

Tú istú príponu -u v lok. sg. majú aj neutrá cudzieho pôvodu, zakončené na -o, -on, -um, ak tieto koncovky odpadajú a ak pred nimi predchádza samohláska. Napr. *rádio* — v *rádiu*, *ganglion* — v *gangliu*, *gymnázium* — v *gymnáziu*.

V nom.-ak. pl. majú neživotné maskulína na -ius pádovú príponu -e: *nónius* — *nónie*, *rádus* — *rádie*. Naproti tomu maskulína, v ktorých je pred -us iná samohláska než i, majú v nom.-ak. pl. pádovú príponu -y: *skarabeus* — *skarabey*, *nucleus* — *nucley*.

Rozloženie pádových prípon je tu teda rovnaké ako pri feminínach na -a, ak pred -a predchádza samohláska. Slová na -ia (príp. -ya) majú v nom.-ak. pl. pádovú príponu -e (*akcia* — *akcie*, *demokracia* — *demokracie*, *harpya* — *harpye*), slová, v ktorých je pred -a iná samohláska než i (y), majú v nom.-ak. pl. pádovú príponu -y (*idea* — *idey*, *orchidea* — *orchidey*, *aloea* — *aloy*).

L. Dvoně

Rediguje Dr. Štefan Peciar s redakčným sborom. Zodpovedný zástupca Dr. Štefan Peciar. — Vydáva Štátne nakladateľstvo v Bratislave starostlivosťou Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. — Tlačí Neografia, národný podnik v Turčianskom Sv. Martine. — Novinové výplatné povolené čís. 6156-Ba2-1950. Dozerací poštový úrad Bratislava 2. — Toto číslo vyšlo v septembri 1950.